אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא

וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם

לזכר ולעילוי נשמת רבי יהושע השיל רייזמן ז"ל, נלב"ע י' בטבת תשס"ט, ת.נ.צ.ב.ה.

בענין

נפילת אפים

שנת ה'תש"ע • שנה שלישית • שיעור קח

נפילת אפים

א. כתב הטור: "לאחר שיסיים הש"ץ התפילה, נופלים על פניהם ומתחננים". ובשו"ע נפסק: "אין לדבר בין תפילה לנפילת אפים", משום "דכולה כעין **תפילה אריכתא** היא" [בית יוסף].

ב. ויש לדון בגדרי סמיכת תחנון לתפילה - האם החיוב הוא לסמוך נפילת אפים **לתפילה בלחש** או **לחזרת הש"ץ** [ונפקא מינה: כשצריך להפסיק בדיבור, האם עליו לומר תחנון מיד לאחר שמסיים התפילה בלחש].

ג. בירור ההגדרה שנפילת אפים היא "כעין תפילה אריכתא", ומשמע שהתחנון הוא מדיני תפילת שמונה עשרה, ונפקא מינה:

- להפסק לצורך אמירת דברים שבקדושה בין שמונה עשרה לנפילת אפים.
- האם צריך ליפול על פניו גם לאחר תפילת התשלומין או תפילת נדבה.
- התפלל מנחה, וכשסיים שמונה עשרה הציבור כבר אומרים 'עלינו לשבח' - האם יפול על פניו, או שעליו לומר עמהם 'עלינו'.

ד. נפילת אפים **מיושב** או **מעומד**, וכיצד ינהג הש"ץ באמירת נפילת אפים.

ה. בשו"ע נפסק ש"אין נפילת אפים **בלילה**". ויש שנוהגים לא לומר תחנון במנחה אף לפני השקיעה, וצ"ע האם יש למנהג זה מקור על פי ההלכה.

ו. נפילת אפים **במקום שאין ספר תורה**, והמנהג **בעיה"ק ירושלים.**

ז. דברי הזוה"ק ורבנו בחיי **בגודל ענין כוונת נפילת אפיים**, והמסתעף לביאור סדר נפילת אפים על פי מנהגי האשכנזים והספרדים.

ח. בירור **המנהג שלא לומר תחנון ביום הילולא של צדיקים**, וכיצד ינהג מי שנקלע למקום שביטלו אמירת תחנון מטעם זה.

נט: הזהב פרק רביעי בבא מציעא

דרבי אלינעזר בן הורקנוס

נח הים מזעפו אימא שלום דביתהו דר"א אחתיה דר"ג הואי מההוא מעשה ואילך לא הוה שבקה ליה לר"א למיפל על אפיה ההוא יומא ריש ירחא הוה ואיחלף לה בין מלא לחסר איכא דאמרי אתא עניא וקאי אבבא אפיקא ליה ריפתא[7] אשכחתיה דנפל על אנפיה אמרה ליה קום קטלית לאחי אדהכי נפק שיפורא מבית רבן גמליאל דשכיב אמר לה מנא ידעת אמרה ליה כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים נגעלים[8] חוץ משערי אונאה תנו רבנן [2]המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין והלוחצו עובר בשנים מאי שנא מאנה דכתיבי שלשה לאוין [3]וגר לא תונה [4]וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו [5]ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא לוחצו נמי שלשה כתיבי [6]ולא תלחצנו [7]וגר לא תלחץ [8]ולא תהיה לו כנושה וגר בכלל הוא אלא [1]אחד זה ואחד זה בשלשה תניא רבי אליעזר הגדול אומר מפני מה [9]הזהירה תורה בל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות בגר [10]מפני [11]שסורו רע מאי דכתיב וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים היתם בארץ מצרים (תנינא[9]) רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחברך והיינו דאמרי אינשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה זקיף ביניתא: **מתני'** [2]אין מערבין פירות בפירות אפי' חדשים בחדשים

מסורת הש"ס עם הוספות

6) (מכות נב. עירובין ז. פסחים קיד. יומות יד. מועק מד.). 3) מכות יב. .נט. 4) [פירוש על זה המגלה בהוריות יג. רש"י ד"ה לא מפני שמוכן].

הגהות וציונים

(גליון): 1) במנה"מ ובכמ"י נוסף עד דאתיא: 2) מנה"מ ואה"ק. נכת"י נגעלו: 3) [תניא כג"ל] (גליון):

נעשה: שלא ירבו מחלוקות. שלא ירגיל הימיל לתלוק על המרובין: אימא שלום. כך שמה: בין מלא לחסר. שטרה היתה שיהא המחדש מסר וקטע פיום ל' ולא יקול פיום המחדש על פניו והיה מלא ולא נקבע עד יום שלשים ואחד ולא נזהרה מ פיום ל' ונפל על פניו: מבית אבי אבא. מבית אבי המשפחה שנת נגעלים היתה וסם מבית דוד: חוץ משערי אונאה. לפי שנער הלב היא וקרוב להוריד למעות: המאנה את

חידושי הריטב"א - בבא מציעא נט, ב

לא שבקת[236] ליה למיפל על אנפיה. תמיהה מילתא היאך אפשר שלא תזוז ממנו כל היום. ומכאן מביא ראיה רבנו[237] שאסור להפסיק בשיחה ובדברים אחרים שאינם של תפלה בין תפלה לנפילת אפים.

236 לפנינו: הוה שבקה. ובכי"מ: שבקתיה. 237 כ"ה בחי' הרא"ה (פקדת הלוים) לברכות עמ' צ, ועיי"ש בהע' ל. ובב"י או"ח הל' נפילת אפים סי' קלא ד"ה וכתבו מביא ד"ז בשם תלמידי הרשב"א. וכ"כ בבי' הגר"א שם אות א שדייק כן מסוגיין.

מדרש מזמור קמא פס' ב תהלים

ב. 'תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי וְגוֹ'. מַהוּ, 'תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי'. כָּךְ אָמַר דָּוִד, רִבּוֹנִי, כְּשֶׁהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם הָיֵינוּ מַקְטִירִים לְפָנֶיךָ קְטֹרֶת. עַכְשָׁיו אֵין לָנוּ לֹא מִזְבֵּחַ וְלֹא כֹּהֵן גָּדוֹל, תְּקַבֵּל תְּפִלָּתִי, וְתַקְרֵע הָרָקִיעַ וְתִכָּנֵס תְּפִלָּתִי. לְכָךְ נֶאֱמַר, 'תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי וְגוֹ'. וְכֵן הוּא אוֹמֵר, (עזרא ט, ד) 'וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כָּל חֲרֵד בְּדִבְרֵי אֱלֹהִים וְגוֹ'. (שם, ה) 'וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי מִתַּעֲנִיתִי (וְאֶקְרַע) [וּבְקָרְעִי] בִּגְדִי וּמְעִילִי וְגוֹ'. וְלָמָּה בְּמִנְחָה, אֶלָּא, עַכְשָׁיו כָּל הַיּוֹם טוֹבָה נִפְשִׁי בָּעוֹלָם שֶׁלֹּא נִצְטַעֵר, וּבְמִנְחָה מֵתָה עָלַי וּמֵעַי מִתְחַלְּפִין. לְפִיכָךְ, צָרִיךְ אָדָם לְהִתְוַדּוֹת חֲטָאתוֹ, וּלְהִתְחַנֵּן בִּתְפִלַּת הַמִּנְחָה. לְכָךְ נֶאֱמַר, 'מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת עָרֶב'. וְכֵן דָּנִיֵּאל אוֹמֵר, (דניאל ט, כא) 'וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶּחָזוֹן וְגוֹ'. אֵימָתַי, בְּעֵת מִנְחַת עָרֶב.

כב: הקורא עומד פרק שלישי מגילה

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פי"ב מהלכות תפלה הלכה טז טור ס"מ סי' תקנט וסי' תקעט: לב ב מיי' שם טור ס"מ סימן תקנט:
לג ג מיי' פי"ז מהלכות ע"ז הלכה ו ופ"ה מהל' תפלה הלכה יד טוש"ע ס"מ סי' קנא סעיף ה בהג"ה: לד ד ה מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה יד ופ"ו מהלכות ע"ז הלכה ז:
לה ו מיי' פ"ה מהלכות תפלה הל' יד טוש"ע ס"מ סימן קלא סעיף ה:

תורה אור השלם

א) לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה כי אני יי אלהיכם: (ויקרא כו, א)
ב) ויאמר יי אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך: (יהושע ז, י)
ג) ותקד בת שבע אפים ארץ ותשתחו למלך ותאמר יחי אדני המלך דוד לעלם: (מלכים א א, לא)
ד) ידי בכלות שלמה להתפלל אל יי את כל התפלה והתחנה האלה קם מלפני מזבח יי מברך על ברכיו וכפיו פרשות השמים: (מלכים א' ח, נד)
ה) ויספר אל אביו ואל אחיו ויגער בו אביו ויאמר לו מה החלום הזה אשר חלמת הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה: (בראשית לז, י)

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו. מיהושע[5] מפרש היכא שמתפללין בשמיני לעצרת מנין עצמו שפיר דמי:

קידה על אפים. לא מכח הקרא הוא מפיק לה דהא כתיב גמי (שמואל מט) אפיס ארץ ישתחוו לך אלא הכי גמיר ליה מרביה (ז) דגמי לשון קידה שיך אפיס[6]: הני אלעזר דאמר רבי אלעזר [1]אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון דכתיב [2]ויאמר ה' אל יהושע קום לך [וגו'] תנו רבנן [3]קידה על אפים שנאמר [4]ותקד בת שבע אפים ארץ כריעה על ברכים וכן הוא אומר [5]מכרוע על ברכיו השתחואה זו פישוט ידים ורגלים שנאמר [6]הבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה [7]לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע והא קא גרמא ליה והאמר רבי אלעזר לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע ומנו לוי הא והא גרמא ליה [8]אמר רב חייא בר אבין חזינא להו לאביי ורבא

שקלמו: **ואיבעית** אימא רב פישוט ידים ורגלים הוא דעבד כדשלא. וקשה וכי לא היה יודע (ג) דמלי לשנויי הכי וכי ס"ד מעיקרא שיהא אסור בלא פישוט ידים ורגלים וי"ל דמעיקרא אסר ליה מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים ומסוף קאמר ואיבעית אימא אין אסור מדרבנן וכ"ב פישוט ידים ורגלים הוא דעבד דאסור מן התורה ומיהו קשה לשיטת קמא דאסור מדרבנן בלא פישוט ידים ורגלים יש לתמוה על מה נתפשט שלנו שיש בהן לפה היאך עופל עליה לצור על פניו ונראה לי דמנלי אגלוי ומכסי שרי ומכסי נמי מעמע בסמוך דמיימי ההיא דפרק אין עומדין דברכות (דף לה: ופס) דחזינן להו לאמי ורבא דמנלי אגלוי

כן פירש רב האי גאון:

אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו. מיהושע[5] מפרש היכא שמתפללין בשמיני לעצרת מנין עצמו שפיר דמי:

קידה על אפים. לא מכח הקרא הוא מפיק לה דהא כתיב גמי (שמואל מט) אפיס ארץ ישתחוו לך אלא הכי גמיר ליה מרביה (ז) דגמי לשון קידה שיך אפיס[6]: הני אלעזר דאמר רבי אלעזר [1]אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון דכתיב [2]ויאמר ה' אל יהושע קום לך [וגו'] תנו רבנן [3]קידה על אפים שנאמר [4]ותקד בת שבע אפים ארץ כריעה על ברכים וכן הוא אומר [5]מכרוע על ברכיו השתחואה זו פישוט ידים ורגלים שנאמר [6]הבוא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה [7]לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע והא קא גרמא ליה והאמר רבי אלעזר לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע ומנו לוי הא והא גרמא ליה [8]אמר רב חייא בר אבין חזינא להו לאביי ורבא

חזקף ומתוך שאינו יכול להשען [9]על גולגלו ומין ידיו מפייעות אותו מקיפתו וכרוך להתאמץ בתמתיו ומתוך כך נגלע בטוקת לאמתא: הטיח דברים כלפי מעלה. בתמכת תענית [10]עלית [11]למרום ומין אתה מטגיח על מנין: הא והא גרמא ליה. לפי שהטיח מתקנקל בטעם הסכנה: דמגלי

מסורת הש"ס עם הוספות

6) תענית כט:. 3) [שנת קמז. יומ"ל]. 4) תו"כ בהר סיכון קה. 7) [שנת נא. וס"ל]. 8) תענית יד:. 1) נכלות לה: שנעשות מה:. 2) עיין רש"י אמי הוריות דף ה. ד"ה השתחואה. 3) תענית כה. פוסק עג. 4) [נכלות לד: ע"ש]. 5) כא:. 6) תענית דף יב:. 7) פסחים דף נד:. 8) ירושלמי תענית פ"א ה"ו. 9) ע"ש ברש"י ותוס'. 10) עיין שפ"א. 11) כה.. 12) [וע"ע תוס' מגיגה יח. ד"ה כ"ש ותוס' כ"ש כג. ד"ה משום ותוס' שנת כד. ד"ה לו דלמא]. 13) תענית פ"ב ה"ו ועיין רא"ש. 14) ע"ע תוס' ברכות לה: שבועות מז: ד"ה קידה. 1) אסתר א ו. 2) יומא יט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואיבעית אימא וכו' עד פניו בלל שהיה תמס: (ב) תוס' ד"ה ולכך אמי וכו' דהא הוה ממעגו מו' נאב בשהוא חל בשלשי ובמיני: (ג) ד"ה ואיבעית אימא וכו' לא היה יודע דבעי לשנויי: (ד) ד"ה קידה וכו' גמיר ליה מרביה ולא מיתי קרא אלא דגמי לשון קידה:

הגהות וציונים

(א) בכת"י נוסף דתנן: (ב) בכת"י נוסף זה הב"ל לאחרי מא: (ג) בכת"י נוסף [בהקום תיבת "ולא"] לאחרי מאי: (ד) בכת"י הגריסא בארצכם אי אתה משתחוה אבל הכו' (וכ"ה בתר"כ): (ה) בכת"י נוסף הוה עביד: (ו) בכת"י נוסף בכח: (ז) בכת"י נוסף ירשבת (וכ"ה בתענית "עלית ירשבת במרום"):

אחרת לו

שאלת אם מותר היחיד ליפול על פניו מעומד או אם יצטרך לישב כדרך הצבור שיושבים. וכן הצבור מה טעם שהם יושבין כי במסכת ברכות איננו מבואר שיהיה קפידא בישיבה.

תשובה דבר זה של נפילת אפים אינו חובת התפלה, אלא שהיה מנהג גם בימי רז"ל, כמו שמוזכר בפר' אחרון דמגלה[1] נפול כולי עלמא על אפייהו, רב לא נפל על אפיה, ושמואל נמי התם מאי טעמא לא נפל על אפיה. וכן בגמ' מציעא פר' הזהב[2] אמרינן אימא שלום דמיתה דרבי אליעזר אמתיה דרבן גמליאל הות כל יומא לא הות שנקא ליה למיפל על אפיה וכו'. ואם היה מחובת התפלה, אם ושלום שהיה הצדיק ההוא נמנע ממה שיהיה חובה, בעבור אשתו. ואע"פ שהכוונה שם שהיתה לוקחת אותו בדברים, עד שהיה רבי אליעזר שוכח מליפול על פניו. מ"מ אם היה חובה היה זריז ונזכר בה, ולא היה שוכחה בכל יום.

ולהיות זה רשות ומנהג בעלמא, לזה יש ימים שנוהגין בהם בקצת מקומות בנפילת אפים. ומקצת מקומות שלא נהגו כן. כגון בחנוכה ובפורים שבשיבת רב עמרם גאון ז"ל היו נופלין, ובשיבת רב האיי ז"ל לא היו נופלין[3]. וכן בר"ה ויום"כ ושבת בימים בשיבת מתא מחסיא היו רגילין ליפול על פניהם. ובפומבדיתא ובנהרדעא לא היו נוהגין כן, כמ"ש זה לגאונים ז"ל[4]. וכן בבית המקדש כתב רב שרירא גאון ז"ל שיש נופלין[5]. כי להיות הדבר רשות כל מקום אותו מנהגו ונהרא נהרא ופשטיה[6]. וכ"כ הר"ר יצחק בן גיאת ז"ל בהלכותיו[7] ובשם רב שר שלום ז"ל[8] נפילת אפים רשות[9].

תיב 1 כב, ב. 2 בט, ב.

3 סדור רב עמרם גאון השלם ח"ב צב ע"ב וכל הענין בשבלי הלקט סי' ל' ובטור או"ח סי' תרצ"ג, ועי' באוצה"ג מגילה חה"ת סי' לא-לב.

4 עי' בשו"ת גאוני מזרח ומערב סי' רכ"ה, ומובא באוצה"ג ראש השנה (חה"ת) סי' ל'. 5 ובטור או"ח סי' קלא (ח) בשם רב נטרונאי גאון שנופלים בבית האבל ועי' ב"י שם. 6 עפ"י חולין יח, ב. 7 בהל' ריצ"ג שלפנינו שבספר מאה שערים ליתא, וידוע שספר זה לא הגיע לידינו בשלמותו. 8 ומובא גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג) סי' תרג. ומשם הועתק בספר תשובות שר שלום גאון סי' יג. 9 בטור או"ח סי' קל"א מביא כן בשם רב נטרונאי. 10* ב"י או"ח סי' קל"א, רמ"א שם ס"א, ועי' מ"א שם סק"א. 11 סוטה מא, ב.

12 ויקרא כו, א. 13 כב, ב. 14 מגילה שם וברכות לד, א.

15 מובא בספר האשכול (החדש) ח"א עמ' מח. 16 ר' תשובת רש"ג בתורתן של ראשונים ח"ב עמ' 42 ובאוצה"ג ברכות שם. ועי' ב"י או"ח שם. 17 הל' ע"ז פ"ו הל"ז. ועי' כס"מ שם ודינא דחיי לאוין מג. 18 ברש"י ברכות שם ומגילה שם ליתא. ובטור או"ח סי' קלא

פירוש רבינו בחיי על התורה - חומש במדבר פרק טז

(כב) ויפלו על פניהם. להתפלל[9]. ומכאן* לנפילת אפים בתפלה. ודע כי ענין נפילת אפים בתפלה יש בו שלש כוונות: האחת[10] למורא השכינה, והשנית להראות צער והכנעה, והשלישית להראות אסירת חושיו ובטול הרגשותיו. האחת למורא השכינה, כדי שיתלבש בזה בושת וצניעות כי כסוי הפנים מדרכי הענוה והבושת*, ולפי שכוונת המתפלל שהשכינה כנגדו, וכענין שכתוב: שויתי ה' לנגדי תמיד[11], לכך תקנו בטכסיסי התפלה כסוי הפנים, והכל ליראת ה' יתברך, כענין שכתוב במשה: ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים[12]. והלשון הזה של נפילת אפים הזכירוהו רז"ל גם בחיות הקדש, וכך דרשו רז"ל[13]: חיות הקדש נופלות על פניהן כדי שלא יציצו בפני השכינה, כענין שכתוב: והחיות רצוא ושוב[14], כלומר שאינן רשאות להתעכב באותה מרוצה ולהציץ למעלה מן הרקיע הנטוי על ראשם מפני אימת השכינה, לכך הזכיר מיד, ושוב' כלומר שממהרות להשיב ראשיהם מתחת הרקיע, וזהו: כמראה הבזק[14], ולא אמר, כמראה ברק' לפי שהברק הוא משתלח למטה והבזק עולה ויורד. ולשון, בזק' מלשון זיקות, ודרשו רז"ל[15]: כמראה הבזק, כזה שבזוק* גפת בכירה, כי כשהוא משים פסולת של יותים בכירה מיד עולה השלהבת בכבשן והלהב עולה ויורד, וזהו ענין, רצוא ושוב'. ודעת יונתן ב,רצוא ושוב' ענין אחד, והוא שתרגם: ובריתא* חזרן ומקפן ית עלמא ותיבן בריא חדא[16] וקבילין[17] כחיוו ברקא. כוונתו לומר כי בשליחותן מקיפות את העולם לארבע רוחות שהרי יש לכל חיה ארבעה פנים לכל רוח ורוח, ואחר כך שבות חיה אחת בהשלים שליחותן, כי כן תמצא במרכבה השנית: היא החיה אשר ראיתי וגו'[18]. וכן הוכיחו רז"ל כוון הרגלים שגם הוא מטכסיסי התפלה מפסוק: ורגליהם רגל ישרה[19], האמור בחיות הקדש. השנית*, להראות צער והכנעה, והוא כי הנופל על פניו מצטער ונכנע, וההכנעה מעקרי התשובה, ואז תפלתו מקובלת והקב"ה חושש על צערו וממלא שאלתו. וכן אמרו רז"ל על הצדיק המצטער חלש דעתיה ואתא מטרא[20], אכסיף ואתא מטרא[21]. ודומה לזה אמרו בבבא מציעא שלהי פרק הזהב[22]: דביתהו דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הואי[23] מההוא עובדא ואילך לא הוה שבקא ליה לרבי אליעזר למנפל אפיה בתחנונא[24], והענין כדי שלא יצטער, ומתוך הצער וההכנעה והעלבון יעניש את רבן גמליאל אחיה שהיה ראש ישיבה ושברכוהו* בעצתו. והא למדת שלא היתה מתיראת הגברת הזאת שיענישנו בתפלתו אלא מתוך נפילת אפים. ושם גומר המעשה שמתוך נפילת אפים הענישו, שהיא לא נזהרה ביום אחד שהיתה סבורה בו שהיה ראש חדש* ולא חששה לשמרו באותו יום, ואז נפל על פניו, ושמעה קל שפורי* בי רבן גמליאל אחיה, ואמרה ליה: קטלתיה לאחי. השלישית*, להראות אסירת חושיו ובטול הרגשותיו, והוא כי הנופל על פניו מכסה עיניו וסותם פיו והוא מסכים במחשבתו שאינו רואה נזקו ותועלתו, ואינו יודע דרכו ועניניו, ואין בידו להפיק רצונו אם אין הקב"ה מסכים על ידו, וכענין שכתוב: כי לא לאדם דרכו[25], וכאלו הרגשותיו בטלות ואסורות ממצוא חפצו, ועיניו ושפתיו מסותמין לא יוכל לראות ולדבר כי אם בהפקת רצון הש"י, וזה דוגמת מה שמסכים עם לבו בכוון רגליו בתפלה כאלו רגליו כבולים, אין חפצו תלוי בעצמו. והנה האומות מראים הכונה הזאת בכוון הידים בבקשת תחנונים, והן עצמן אינן יודעין למה הורגלו בכך. והטעם בזה הוא להראות בטול כח עצמו כאלו ידיו אסורות והוא מוסר אותו* למי שמתחנן אליו, ולפי שתנועת הרגלים גדולה מתנועת הידים לקרב תועלתו ולדחות נזקו, לכך נהגונו בכוון הרגלים ולא הידים. ובשם רבינו האי גאון ז"ל[26] כי מן הראוי לאדם ליפול על פניו בצד שמאל, ונתן טעם בזה* כדי לשעבד בנפילת אפים היד* הרומזת חירות בליל הפסח.

כל שכם ושבט כראוי לו". ועיין רש"י כאן. 3 להלן פסוק כב. 4 פסוק כד. 5 מאמר זה (שנים ושלשה היו מתכסין במלית אחר השנים מתים והאמצעי נצול) לא מצאתי אבל הרומזה לו בשמות רבה יח, ב: מי שהיה מתירא (מן המצרים)... כיון שהגיע חצי הלילה... היה הקב"ה פוסע בין ישראל ובין מצרים, והיה נוטל נשמתו של מצרי ומניח נשמתו של ישראל. 6 תהלים צא, ז. 7 בראשית יט, כו. — ועיין רמב"ן סוף פסוק כו. 8 בבא קמא ס, א: כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים. — ולכשון „מדת הדין מתוחה" השוה בראשית רבה סוף פרשה לה. 9 בפירוש ראב"ע. 10 האחת, כצ"ל ע"פ ד"ר. בס"ש: האחד. 11 תהלים סז, ח. 12 שמות ג, ו.

13 לא מצאתי מדרש זה. — ובפרקי היכלות רבתי פ"ה, גם באותיות דרבי עקיבא נוסח א אות מ"ם, הובא נפילת אפים במלאכים בזמן שאומרים שירה. אבל הטעם „שלא יציצו בפני השכינה" לא מצאתי.

14 יחזקאל א, יד.

15 בראשית רבה ג, א. 16 הדא, בתרגום יונתן שם: כחדא. 17 וקבילין, כן מצאתי גם בד"ר. ונראה שצ"ל כמו בתרגום יונתן: וקלילן. 18 יחזקאל י, כ. 19 שם א, ז. ברכות ט, ב. 20 תענית כה, א. נאמר כן על ר' יהודה נשיאה, וגם על רב נחמן, ורב פפא (שם עמוד ב). 21 אכסיף ואתא מטרא, לא מצאתי. — ועיין תענית שם שמביא עובדה זו: ר' חמא בר חנינא נזר תעניתא ולא אתא מטרא וכו', אמר רקיע רקיע כסי פניך לא איכסי, אמר כמה עזין פני רקיע „איכסי" ואתא מיטרא. — ונראה שרבינו נרם: „איכסיף" ואתא מטרא, שבשביל שנתבייש ונצטער מלא ה' שאלתו. ולא מצאתי ראייה להנ"ל. אלא קצת סמוכין יש למצוא בלשון רש"י שם: „במה עזין, דלא כסין מצבורא", ובדקדוקי סופרים שם העיר: שבדפוס פיזרו במקום „כסין" איתא „מסיף" וכן צ"ל. — ועל זה סמיים: שאיכסיף רב חמא ואתא מטרא. 22 בבא מציעא נט, ב. 23 הואי, כצ"ל ע"פ ד"ר, וכן בנמרא שם: בס"ש: „הוי כו'". 24 תתבונא, ליתא שם בנמרא, אלא הוא פירוש מאת רבינו. 25 ירמי' י, כג.

26 גם ב„שבלי הלקט" אות ל, מביא דין זה (רמומין על צד השמאלית) בשם רבינו האיי גאון. ובטור אורח חיים קלא מביאו בשם רב נטרונאי.

מביא שכן נוהגין באשכנז. 19 שה"ש ב, ו. 20 לפנינו ליתא. ובטור או"ח סי' קלא: במדרש במקרא בימינו תחבקני (ר' מדרש שה"ש שם). ועי' רוקח סי' שכ"ד ובב"י שם. ובשבלי הלקט סי' ל שהתפיה לשמאל. וכ"כ בס' המנהיג סי' עא בשם רב נטרונאי גאון וע"ש ובשע"ת סי' רו. 21* עי' בירושלמי ע"ז פ"ד ה"א ובמרה"פ שם תפתר, ובמאמר "כיאורים בירושלמי למבחן" אות י"ד. 22 בסוף ספר אהבה. 23 צ"ב שדין זה נוהג רק בת"ח (טור יו"ד סי' שצד).

כסף משנה — **אהבה הלכות תפלה וברכת כהנים פ"ה** — כסף משנה

פרק חמישי

א שמונה דברים צריך המתפלל להיזהר בהן ולעשותן. ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אינן מעכבין. ואלו הן. עמידה, ונוכח המקדש, ותיקון הגוף, ותיקון המלבוש, ותיקון המקום, והשירה הקול, והכריעה, וההשתחויה: ב עמידה כיצד. אין מתפללין אלא מעומד. היה יושב בספינה

פ"ה ב היה יושב בספינה וכו': חולה מתפלל וכו'. כתב ה"ל מעמ והוא שיכול לכוין שאם לא כן טוב לו שלא יתפלל וכ"כ הריא"ג, והוסיף עוד לזקן שאינו יכול לעמוד יושב במקומו ומתפלל ושמעתי מרבותינו שאם יכול לעמוד במקום הכריעות שיהיה כורע מעומד יעמוד עכ"ל: היה רוכב על הבהמה וכו'. בריתא פרק תפלת השחר (נ.) פלונתא דרבי ומ"ק ואמר רבא* (בר מנא) ואי תימא ריב"ל הלכה כרבי

ג היה עומד בח"ל וכו' על ויתפלל. בריתא שם אלא שבגרסאות שלנו כתוב היה עומד בא"ל יכוין לבו כנגד ארץ ישראל ומפרש רבינו דיכוין לבו הייטו פניו דאי לא הייטו דין הקומה ומי שאינו יכול לכוין הרוחות. ובספרי הרא"ש ז"ל אין כתוב לבו אלא יכוין כנגד א"י והיא הגירסא הנכונה. ודע שה"ר יונה ז"ל מפרש דכי מני יכוין כנגד א"י לא כנגד א"י בלבד אלא כנגד א"י וירושלים וכנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים וכשהוא בירושלים

כסף משנה — **אהבה הלכות תפלה וברכת כהנים פ"ה** — כסף משנה

מלפני המלך: **יב** כל הכריעות האלו צריך שיכרע בהן עד שיתפקפקו כל חליות [פ] שבשדרה ויעשה כקשת. ואם שחה מעט וציער עצמו [ל] ונראה ככורע בכל כחו אינו חושש: **יג** השתחויה כיצד. אחר שמגביה ראשו מכריעה חמישית יושב לארץ ונופל על פניו ארצה ומתחנן בכל תחנונים שירצה. כריעה האמורה בכל מקום, על ברכים. קידה, על אפים. השתחויה, זה פישוט ידים ורגלים עד שנמצא מוטל על פניו על הארץ:

יג השתחויה כיצד וכו' כריעה האמורה בכל מקום וכו' על על פניו ארצה. בריתא פרק אין עומדין (לד:):

יד ואסור לעשות השתחואה וכו'. כבר ביארתיו בפרק שני מהלכות ע"ז (ה"ז): ואין אדם חשוב וכו'. מימרא דרבי אלעזר פרק הקורא את המגלה עומד (כג:) וסוף פרק קמא דתענית (יז:): כתב הראב"ד א"א בירושלמי ובלבד יחיד על הצבור ואית דגרסי ובלבד יחיד בצבור ע"כ. והטעם דכשמרבה מתנה על הצבור בצבור ואין נענה הוא ליה ליפופל. ומכיון שכתב רבינו אלא אם כן נענה כיהושע ממילא משמע דהייטו על הצבור ובצבור: ומ"ש אבל משה פניו וכו', הוא מדאמרינן התם (מגלה כב: כג.) אמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא לאחיי ורבא דכי נפלי אאנפייהו אלי אאלויי, כלומר מטין על לדיהן אלא יראו כנופלים על פניהם לפי שאין אדם תשוב רשאי ליפול על פניו, וכן פרש"י וכן נראה מדברי הרי"ף. ואע"פ שבהג' ע"ז פ"ו (ה"ז) כתבתי דרבינו מפרש דהא דאחיי ורבא אלי אלויי היה כדי שלא יסתחו על הרצפה, י"ל שהוא ז"ל סובר דכיון דמייתי גמרא להא דאחיי ורבא אלי אלויי אחר הא דא"ר אלעזר אין אדם תשוב רשאי ליפול על פניו ומתר הא דתניא השתחויה זו פישוט ידים ורגלים אית לן למימר דאתרוייהו קאי, וה"ק, אחיי ורבא כי הוו מלי על הצבור ובצבור לא היו נופלים על פניהם לפי שאנשים תשובים היו וכדר' אלעזר אלא הוו מלי אלויי וכי הוה רצפה קמייהו אע"פ שלא היו מתפללין על הצבור נמי הוו מלי אלויי כי היכי דלא יסתחו על הרצפה. א"ע אע"ג דהא דאחיי ורבא אלו

יד כשהוא עושה נפילת פנים אחר תפלה יש מי שהוא עושה קידה ויש מי שהוא עושה השתחויה. ואסור לעשות השתחויה על האבנים אלא במקדש כמו שביארנו בהלכות עבודה זרה, *ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן הוא יודע [ק] בעצמו שהוא צדיק כיהושע, אבל מטה הוא פניו [ר] מעט ואינו כובש אותם בקרקע. ומותר לאדם להתפלל במקום זה ולנפול על פניו במקום אחר:

השגת הראב"ד

הי"ד. ואין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן יודע שהוא צדיק כיהושע. א"ל בירושלמי (תענית פ"ב ה"ו)

אהבה הלכות תפלה וברכת כהנים פ"ט

ה. ואחר שישלים כל התפלה ישב ויפול על פניו ויטה מעט הוא וכל הציבור ויתחנן והוא נופל וישב ויגביה ראשו הוא ושאר העם ומתחנן מעט בקול רם מיושב. ואחר כך יעמוד שליח ציבור לבדו ואומר קדיש פעם שנייה והם עונים כדרך שעונין בתחילה. ואומר והוא רחום וכו' תהלה וכו' הוא עומד והם יושבים והם קוראים עמו:

אהבה הלכות תפלה וברכת כהנים פ"ט

ח. במנחה אומר שליח ציבור אשרי יושבי ביתך וכו' תהלה לדוד וכו' קורא הוא והעם מיושב ועומד שליח ציבור ואומר קדיש והם עומדים אחריו ועונין כדרכן ומתפללין כולם בלחש. ואחר כך חוזר שליח ציבור ומתפלל בקול רם כדרך שעשה בשחרית עד שישלים כל התפלה. ונופלים על פניהם ומתחנן ומגביה ראשו הוא והם ומתחנן מעט מיושב כדרך שעשה בשחרית. ועומד ואומר קדיש וכל העם עונין כדרכן ונפטרין למעשיהם:

טור או"ח סימן קלא - הלכות נפילת אפים

ולאחר שיסיים ש"ץ חזרת התפילה נופלים על פניהם ומתחננין. וזה לשון הרמב"ם ז"ל (הלכות תפילה פ"ט ה"ה), לאחר שישלים התפילה יפול על פניו ויטה מעט הוא וכל הצבו, ויתחנן והוא נופל וישב ויגביה ראשו הוא ושאר העם ומתחנן מעט בקול רם מיושב. ורב נטרונאי כתב וזה לשונו, הנופל על פניו צריך לתלות פניו למעלה מן הקרקע כדי שלא יהא נראה כמשתחוה לשלפניו ואדם חשוב לצד שמאל ומגביה צד ימין. ובאשכנז נוהגין להטות על צד ימין. והכי איתא במדרש במקרא (שה"ש ב, ו) דוימינו תחבקני. ורב נטרונאי כתב נפילת אפים בצבור על פניהם אחר התפלה רשות היא.

אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון, פירוש אלא אם כן הוא בטוח שיענה כיהושע. ומפרש בירושלמי דוקא כשמתפלל בציבור על הציבור דכסיפא ליה מילתא שמהרהרים אחריו שאינו ראוי ליענות, אבל בינו לבין עצמו שפיר דמי. ואומר ש"צ ואנחנו לא נדע וגו' (דה"ב כ, יב) והטעם לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם להתפלל, בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים, כאשר עשה משה רבינו דכתיב (דברים ט, ט) ואשב בהר וכתיב (שם י, י) ואנכי עמדתי בהר וגו' ואתנפל לפני ה' (שם ט, כה), ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר, אנו אומרים ואנחנו לא נדע.

בית יוסף

א. ולאחר שיסיים השליח ציבור חזרת התפילה נופלים על פניהם ומתפללים. פשוט בכמה מקומות בתלמוד שנופלים על פניהם לאחר תפילה: וכתבו תלמידי הרשב"א בהזהב (ריטב"א החדשים בבא מציעא נט:) גבי עובדא דרבי אליעזר בן הורקנוס היה מדקדק רבינו ז"ל מכאן שאין לדבר בין תפילה לתחינה והיינו דאמרינן כל יומא לא הוה שבקה ליה למיפל על אפיה וכי תעלה על דעתך שלא היתה זזה ממנו שעה אחת אלא שהיתה מפסקת מכוונת תפילתו להפסיקו בשאר דברים ושוב אם היה נופל על פניו לא היתה תפילתו כל כך נשמעת אלמא דאינו בדין להפסיק, ע"כ. וכן כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל בשם צרורות (צרור החיים עמ' יח) דמהאי עובדא שמעינן שאין להפסיק בין תחינה לתפילה, וכן כתב בארחות חיים בשם הגאונים שאין לדבר בין תפילה לתחינה דכולה כענין תפילה אריכתא היא. ב. כתב הריב"ש בתשובה (סימן תיב) שאין להקפיד בנפילת אפים שתהיה מיושב ואם רצה לעשותה מעומד הרשות בידו, עכ"ל. ולפי דעת חכמי הקבלה נראה שיש להקפיד שתהיה מיושב דוקא. וכתב עוד הרוקח (סימן שכד) אין נופלים אלא לפני ספר תורה, וסימן לדבר דכתיב במלחמת העי (יהושע ז, ו) ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' ע"כ ואני אומר אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה. ג. כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל בשם ספר צרורות (צרור החיים עמ' יח) בלילה אין בה נפילת אפים והענין שכן מקובל לחכמים כי נפילת אפים רמז למדת הלילה ואין נופלים על פניהם וקרוב הדבר לקצץ בנטיעות ובלילי אשמורות נוהגים ליפול על פניהם שהוא קרוב ליום עכ"ל וכן כתב הר"ם מריקנט בפרשת קרח.

הִלְכוֹת נְפִילַת אַפַּיִם סִימָן קלא

קלא דִּינֵי נְפִילַת אַפַּיִם, וּבוֹ ח' סְעִיפִים:

א תַּלְמִידֵי הָרַשְׁבָּ"א בִּשְׁמוֹ וּשְׁאָר פּוֹסְקִים

א (א) אאֵין לְדַבֵּר (ב) בֵּין תְּפִלָּה לִנְפִילַת (א) [א] אַפַּיִם. (ג) כְּשֶׁנּוֹפֵל עַל פָּנָיו נָהֲגוּ *לְהַטּוֹת (ד) עַל צַד שְׂמֹאל. הגה וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּיֵשׁ לְהַטּוֹת (ה) עַל צַד יָמִין. (ו) וְהָעִקָּר, לְהַטּוֹת (ריב"ש סי' רי"ב וב"י בשם הרוקח) בְּשַׁחֲרִית כְּשֶׁיֵּשׁ לוֹ תְּפִלִּין בִּשְׂמֹאלוֹ עַל צַד יָמִין מִשּׁוּם כְּבוֹד (ב) [ב] תְּפִלִּין, (ז) וּבְעַרְבִית אוֹ כְּשֶׁאֵין לוֹ תְּפִלִּין בִּשְׂמֹאלוֹ יַטֶּה עַל צַד שְׂמֹאל (מנהגים). וּלְאַחַר שֶׁנָּפַל עַל פָּנָיו יַגְבִּיהַּ רֹאשׁוֹ וְיִתְחַנֵּן מְעַט מְיֻשָּׁב, וְכָל מָקוֹם וּמָקוֹם (ח) לְפִי מִנְהָגוֹ. וּמִנְהָג פָּשׁוּט (ט) לוֹמַר 'וַאֲנַחְנוּ לֹא (ג) נֵדַע' כו' וַחֲצִי קַדִּישׁ, 'אַשְׁרֵי', 'לַמְנַצֵּחַ' (טור), וַאֲפִלּוּ בְּיָמִים שֶׁאֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן אוֹמְרִים 'לַמְנַצֵּחַ', מִלְּבַד

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

(י) 'שִׂים שָׁלוֹם'. וְאִם רָאָה שֶׁלֹּא יוּכַל לְסַיֵּם עִם הַשְּׁלִיחַ־צִבּוּר, (ו) יַתְחִיל בְּשָׁעָה שֶׁהַשְּׁלִיחַ־צִבּוּר אוֹמֵר "יְבָרֶכְךָ":

א (א) **אֵין לְדַבֵּר וְכוּ'**. דְּעַל־יְדֵי־זֶה (א) אֵין תְּחִנָּתוֹ שֶׁמִּתְחַנֵּן בִּנְפִילַת אַפַּיִם מִתְקַבֶּלֶת כָּל־כָּךְ. וְדַוְקָא כְּשֶׁמַּפְסִיק וְעוֹסֵק בִּדְבָרִים אֲחֵרִים לְגַמְרֵי, (ב) אֲבָל שִׂיחָה בְּעָלְמָא לֵית לָן בָּהּ [וְדַוְקָא שֶׁלֹּא בְּעֵת שֶׁשְּׁלִיחַ־צִבּוּר חוֹזֵר הַתְּפִלָּה, דְּאָז צָרִיךְ לִשְׁתֹּק וּלְהַאֲזִין הֵיטֵב כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה, כִּדְלְעֵיל בְּסִימָן קכד סָעִיף ד]. וְכָל־שֶׁכֵּן דִּלְדָבָר קְדֻשָּׁה, כְּגוֹן מַה שֶּׁמַּפְסִיקִין בְּתַחֲנוּנוֹת כְּגוֹן "וְהוּא רַחוּם", בְּוַדַּאי מֻתָּר לְהַפְסִיק, וַאֲפִלּוּ בְּתוֹךְ נְפִילַת־אַפַּיִם גַּם־כֵּן מֻתָּר לַעֲנוֹת "אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא" וְכָל דְּבַר קְדֻשָּׁה [אחרונים]: (ב) **בֵּין תְּפִלָּה וְכוּ'**. מִיהוּ, אִם עָבַר וְדִבֵּר, פְּשִׁיטָא (ג) דְּצָרִיךְ לִפֹּל עַל פָּנָיו. מֻתָּר לְהִתְפַּלֵּל בְּמָקוֹם אֶחָד (ד) וְלִפֹּל בְּמָקוֹם אַחֵר, וְאַף שֶׁלֹּא יַפְסִיק בְּאֶמְצַע: (ג) **כְּשֶׁנּוֹפֵל עַל פָּנָיו**. הִנֵּה, נְפִילַת־אַפַּיִם שֶׁנָּהֲגוּ בָּהּ בַּיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים הָיָה בְּדֶרֶךְ קִדָּה, דְּהַיְנוּ לִפֹּל עַל פָּנָיו אַרְצָה וְשֶׁלֹּא בְּפִשּׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם, (ה) וְעַכְשָׁו לֹא נָהֲגוּ לִפֹּל עַל פְּנֵיהֶם מַמָּשׁ, אֶלָּא בְּהַטָּיַת הָרֹאשׁ וְכִסּוּי הַפָּנִים בִּלְבָד. וְנוֹהֲגִים לְכַסּוֹת הַפָּנִים בְּבֶגֶד, וְלֹא דַּי כִּסּוּי הַיָּד שֶׁנּוֹפֵל פָּנָיו עָלֶיהָ, לְפִי שֶׁהַיָּד וְהַפָּנִים גּוּף אֶחָד הֵם וְאֵין הַגּוּף יָכוֹל לְכַסּוֹת אֶת עַצְמוֹ [מ"א]: (ד) **עַל צַד שְׂמֹאל**. לְפִי שֶׁמָּצִינוּ כְּשֶׁאָדָם מִתְפַּלֵּל שְׁכִינָה מִימִינוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "ה' צִלְּךָ עַל יַד יְמִינֶךָ", וְנִמְצָא כְּשֶׁהוּא מֻטֶּה עַל שְׂמֹאלוֹ פָּנָיו כְּלַפֵּי שְׁכִינָה, וְאִם הָיָה מֻטֶּה עַל יַד יְמִינוֹ הָיָה לְהֶפֶךְ, וְלֹא יִתָּכֵן לְעֶבֶד לִהְיוֹת אֲחוֹרֵי פָּנָיו כְּלַפֵּי אֲדוֹנָיו: (ה) **עַל צַד יָמִין**. כִּי הַשְּׁכִינָה נֶגֶד הָאָדָם, וְנִמְצָא שְׂמֹאל הַשְּׁכִינָה כְּנֶגֶד יְמִינוֹ; וּכְשֶׁהוּא מֻטֶּה עַל יְמִינוֹ וְהַשְּׁכִינָה כְּנֶגְדּוֹ יְכֻוַּן: "שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי": (ו) **וְהָעִקָּר וְכוּ'**. וְכֵן דַּעַת הַט"ז וּמָגֵן־אַבְרָהָם שֶׁאֵין לְשַׁנּוֹת מִמִּנְהָג זֶה, וְכֵן נָהֲגוּ הָעוֹלָם (וַאֲפִלּוּ לְהַגְּרָ"א דְּסוֹבֵר דְּהָעִקָּר כְּהַמְחַבֵּר דְּתָמִיד עַל שְׂמֹאל, מִכָּל מָקוֹם אִם מִתְפַּלֵּל בְּבֵית־הַמִּדְרָשׁ וְהָעוֹלָם נוֹהֲגִין כְּהָרַמָ"א, (ו) מִכָּל מָקוֹם אָסוּר לְשַׁנּוֹת מִשּׁוּם "לֹא תִתְגֹּדְדוּ"). וּשְׁלִיחַ־צִבּוּר הָעוֹמֵד מִימִין הָאָרוֹן, (ז) טוֹב שֶׁיַּטֶּה רֹאשׁוֹ מְעַט כְּלַפֵּי הָאָרוֹן: (ז) **וּבְעַרְבִית**. רוֹצֶה לוֹמַר, לְצַד עַרְבִית דְּהַיְנוּ בְּמִנְחָה, שֶׁאֵין אָנוּ נוֹהֲגִין לְהָנִיחַ תְּפִלִּין. וּמִי שֶׁמֵּנִיחַ תְּפִלִּין, גַּם שָׁם יִפֹּל עַל יְמִינוֹ. וְעַיֵּן בְּחַיֵּי־אָדָם שֶׁמְּצַדֵּד דְּאָז יוּכַל לִסְמֹךְ עַל דַּעַת הַגְּרָ"א וְלִפֹּל עַל שְׂמֹאלוֹ: (ח) **לְפִי מִנְהָגוֹ**. וּבִמְדִינוֹת אֵלּוּ נוֹהֲגִין לוֹמַר "רַחוּם וְחַנּוּן" וְכוּ': (ט) **לוֹמַר 'וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע'**. לְפִי שֶׁהִתְפַּלַּלְנוּ (ח) בְּכָל עִנְיָן שֶׁיּוּכַל אָדָם לְהִתְפַּלֵּל, בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה וּבִנְפִילַת אַפַּיִם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר "וָאֵשֵׁב בָּהָר וְגוֹ' וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר וְגוֹ' וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי ה' וְגוֹ'", וּמֵאַחַר שֶׁאֵין בָּנוּ כֹּחַ

בֵּאוּר הֲלָכָה

* **לְהַטּוֹת עַל צַד שְׂמֹאל**. עִנְיַן הַהַטָּיָה הוּא מִשּׁוּם דְּבִימֵיהֶם הָיוּ נוֹהֲגִים לִפֹּל עַל פְּנֵיהֶם אַרְצָה עַל הָרִצְפָּה, מִשּׁוּם הָכֵי הָיוּ צְרִיכִים מִדִּינָא לְהַטּוֹת עַל אֶחָד מֵהַצְּדָדִין, שֶׁלֹּא יְהֵא נִרְאֶה שֶׁמִּשְׁתַּחֲוֶה לְאֶבֶן מַשְׂכִּית שֶׁהוּא אָסוּר מִן הַתּוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁכָּתוּב כָּל זֶה לְקַמָּן בְּסָעִיף ח בְּהַגָּ"ה; וּמִשּׁוּם הָכֵי גַּם אָנוּ נוֹהֲגִים לְהַטּוֹת בִּנְפִילַת־אַפַּיִם. וְהַמָּגֵן־אַבְרָהָם לְקַמָּן בְּסָעִיף־קָטָן כ מְצַדֵּד דְּמִדִּינָא צָרִיךְ הַטָּיָה בִּנְפִילַת־אַפַּיִם, אֲבָל מִלְּשׁוֹן הָרִיבָ"שׁ לֹא מַשְׁמַע כֵּן לְהַמְעַיֵּן [וּלְפִי הַנִּרְאֶה, שֶׁלֹּא הָיָה לְפָנָיו סֵפֶר הָרִיבָ"שׁ, רַק מַה שֶּׁהֶעְתִּיק מֵהַבֵּית־יוֹסֵף], וְכֵן הֶעְתִּיקוֹ בְּשֻׁלְחָן־עָרוּךְ הַגְּרַ"ז. וּמַה שֶּׁצִּיֵּן הַמָּגֵן־אַבְרָהָם: עַיֵּן בַּטּוּר, וְרוֹצֶה לוֹמַר בְּמַה שֶּׁהֵבִיא שָׁם בְּשֵׁם ר"נ דְּצָרִיךְ שֶׁיַּגְבִּיהַּ פָּנָיו לְמַעְלָה מִן הַקַּרְקַע, וְאַחַר־כָּךְ הֵבִיא דְּאַבַּיֵּי וְרָבָא דִּמְצַלֵּי אַצְלוּיֵי, אַלְמָא דְּאִי לָאו הָכֵי הָיָה אָסוּר; אֶפְשָׁר דְּהַגְבָּהַת פָּנָיו לְכָל אָדָם חָשִׁיב כְּמוֹ אַצְלוּיֵי לְאָדָם חָשׁוּב, דִּבְאָדָם חָשׁוּב צָרִיךְ אַצְלוּיֵי דַּוְקָא, עַיֵּן בְּבֵית־יוֹסֵף, וּכְבָר כָּתַב גַּם־כֵּן בְּסֵפֶר מָגֵן־גִּבּוֹרִים עַל הַמָּגֵן־אַבְרָהָם דְּאֵין מִדִּבְרֵי הַטּוּר רְאָיָה, עַיֵּן שָׁם. וְאֶפְשָׁר עוֹד, דְּגַם כַּוָּנַת הַמָּגֵן־אַבְרָהָם שֶׁמַּחְמִיר הוּא רַק דַּוְקָא בִּנְפִילַת אַפַּיִם מַמָּשׁ עַל הָאָרֶץ נֶגֶד הָרִצְפָּה אַף שֶׁאֵין פָּנָיו דְּבוּקוֹת בַּקַּרְקַע, אֲבָל לֹא בִּנְפִילַת אַפַּיִם שֶׁלָּנוּ שֶׁהוּא רַק כִּסּוּי הַפָּנִים לְבַד, וּבָזֶה נִיחָא שֶׁלֹּא יִסְתֹּר לְדִבְרֵי הָרִיבָ"שׁ הַמְפֹרָשׁ לְהֶתֵּר:

שַׁעַר הַצִּיּוּן

(ו) לֶחֶם־חֲמוּדוֹת וש"א. וּמַה שֶּׁהִקְשָׁה בְּמָגֵן־אַבְרָהָם מִזֹּהַר עַל הָרַמָ"א, עַיֵּן בְּבִגְדֵי־יֶשַׁע שֶׁיִּשְּׁבוֹ: (א) בֵּית־יוֹסֵף: (ב) מָגֵן־אַבְרָהָם: (ג) דֶּרֶךְ־הַחַיִּים: (ד) מָגֵן־אַבְרָהָם: (ה) אַחֲרוֹנִים: (ו) חַיֵּי־אָדָם: (ז) מָגֵן־אַבְרָהָם: (ח) טוּר:

ב בֵּית־יוֹסֵף בְּשֵׁם חַכְמֵי הַקַּבָּלָה ג מַהֲרִ"י אָבוּהַב בְּשֵׁם סֵפֶר צְרוֹרוֹת ד שִׁבֳּלֵי־הַלֶּקֶט

בְּרֹאשׁ־חֹדֶשׁ וַחֲנֻכָּה (ד) וּפוּרִים וְעֶרֶב־פֶּסַח וְעֶרֶב־יוֹם־כִּפּוּר וְתִשְׁעָה בְּאָב (מנהגים, וע"ל סי' תקנ"ט): **ב** בנְפִילַת אַפַּיִם, (י) מְיֻשָּׁב (ה) וְלֹא מְעֻמָּד. הגה יֵשׁ אוֹמְרִים דְּאֵין נְפִילַת אַפַּיִם אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ (יא) אָרוֹן וְסֵפֶר־תּוֹרָה (ו) בְּתוֹכוֹ, אֲבָל בְּלֹא זֶה אוֹמְרִים תְּחִנָּה בְּלֹא (יב) כִּסּוּי פָּנִים, וְכֵן נוֹהֲגִים (ב"י בשם רוקח סי' שכ"ד). (יג) וַחֲצַר בֵּית־הַכְּנֶסֶת הַפָּתוּחַ (ז) לְבֵית־הַכְּנֶסֶת (מהרי"ל) אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהַצִּבּוּר מִתְפַּלְלִין, אָז (יד) אֲפִלּוּ יָחִיד (ח) בְּבֵיתוֹ (טו) אוֹמֵר תְּחִנָּה בִּנְפִילַת אַפַּיִם (ד"ע פי' אגור): **ג** (טז) גאֵין נְפִילַת אַפַּיִם (ט) (יז) בַּלַּיְלָה. וּבְלֵילֵי אַשְׁמֹרֶת נוֹהֲגִים לִפֹּל עַל פְּנֵיהֶם, (יח) שֶׁהוּא קָרוֹב (יט) לַיּוֹם: **ד** דנָהֲגוּ שֶׁלֹּא לִפֹּל עַל פְּנֵיהֶם, (כ) לֹא בְּבֵית (י) [י] הָאָבֵל (כא) וְלֹא בְּבֵית הֶחָתָן (כב) וְלֹא

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

לְהִתְפַּלֵּל בְּעִנְיָן אַחֵר, אָנוּ אוֹמְרִים "וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲשֶׂה" וְכוּ'. וְרָאוּי לוֹמַר "וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע" בִּישִׁיבָה, "מַה נַּעֲשֶׂה" בַּעֲמִידָה [של"ה ואחרונים]: **ב** (י) **מְיֻשָּׁב**. כָּתַב בֵּית־יוֹסֵף שֶׁהַטַּעַם הוּא עַל דֶּרֶךְ הַקַּבָּלָה, וְהָרִיבָ"שׁ כָּתַב שֶׁאֵין קְפֵידָא. כָּתְבוּ אַחֲרוֹנִים: בִּשְׁעַת הַדְּחָק נוּכַל לִסְמֹךְ עַל הָרִיבָ"שׁ; וְעַל־כֵּן אִם סִיֵּם תְּפִלָּתוֹ וְצָרִיךְ לַעֲמֹד עַל־כָּל־פָּנִים כְּדֵי הִלּוּךְ ד' אַמּוֹת, וְקֹדֶם שִׁעוּר זֶה הִתְחִיל הַצִּבּוּר לוֹמַר תַּחֲנוּן, יַעֲמֹד שָׁם בִּמְקוֹמוֹ וְיִפֹּל עַל פָּנָיו מְעֻמָּד עִם הַצִּבּוּר; וְכֵן אִם אַחֵר עוֹמֵד נֶגְדּוֹ וּמִתְפַּלֵּל שְׁמוֹנֶה־עֶשְׂרֵה, וְאָסוּר לְיֵשׁ־אוֹמְרִים לֵישֵׁב נֶגְדּוֹ אֲפִלּוּ כִּמְלֹא עֵינָיו, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹ לֵילֵךְ לִצְדָדִין, יִפֹּל עַל פָּנָיו מְעֻמָּד, וְכֵן כָּל כְּהַאי גַּוְנָא: (יא) **אָרוֹן וְסֵפֶר־תּוֹרָה בְּתוֹכוֹ**. אָרוֹן לָאו דַּוְקָא, אֶלָּא הוּא הַדִּין סֵפֶר־תּוֹרָה לְחוּד דַּי. וְטַעַם הַיֵּשׁ־אוֹמְרִים, מִשּׁוּם דְּמָצִינוּ בַּקְּרָא רֶמֶז שֶׁנְּפִילָה הִיא לִפְנֵי אֲרוֹן ה', וּכְדִכְתִיב בְּמִלְחֶמֶת הָעַי "וַיִּפֹּל עַל פָּנָיו לִפְנֵי אֲרוֹן ה'". וְאִם אֵין שָׁם סֵפֶר־תּוֹרָה רַק שְׁאָר סְפָרִים, דַּעַת הָאֵלִיָּה רַבָּה וְהַדֶּרֶךְ־הַחַיִּים דְּלֹא יִפֹּל עַל פָּנָיו, רַק יֹאמַר הַמִּזְמוֹר בְּלֹא נְפִילַת־אַפַּיִם, (ט) וְיֵשׁ חוֹלְקִין בָּזֶה. וּבְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ סֵפֶר־תּוֹרָה, לְכֻלֵּי עָלְמָא אֲפִלּוּ יָחִיד בְּבֵיתוֹ נוֹפֵל עַל אַפָּיו: (יב) **כִּסּוּי פָּנִים**. הוּא נְפִילַת אַפַּיִם שֶׁלָּנוּ: (יג) **וַחֲצַר בֵּית־הַכְּנֶסֶת הַפָּתוּחַ וְכוּ'**. הַיְנוּ, דִּבְעֵת שֶׁהִתְפַּלֵּל (י) בֶּחָצֵר הֲוֵי פֶּתַח בֵּית־הַכְּנֶסֶת פָּתוּחַ (יא) וְנוּכַל לִרְאוֹת מֵאוֹתוֹ צַד מְקוֹם הָאָרוֹן, הֲוֵי כְּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הָאָרוֹן; מַה שֶּׁאֵין כֵּן אִם מִתְפַּלֵּל בֶּחָצֵר בִּצְדָדִים אֲחֵרִים, כְּגוֹן שֶׁפֶּתַח בֵּית־הַכְּנֶסֶת בְּמַעֲרָב וְהָעֲזָרָה נִמְשֶׁכֶת גַּם לְצַד דָּרוֹם, וְהוּא מִתְפַּלֵּל שָׁם, וְאֵין שָׁם סֵפֶר־תּוֹרָה, אֵין צָרִיךְ נְפִילַת־אַפַּיִם; (יב) וְהוּא הַדִּין אִם הָיָה פֶּתַח בֵּית־הַכְּנֶסֶת נָעוּל, אֲפִלּוּ הוּא מִתְפַּלֵּל בֶּחָצֵר נֶגְדּוֹ, אֵין צָרִיךְ נְפִילַת־אַפַּיִם. כָּתְבוּ הָאַחֲרוֹנִים, דְּאִם הוּא מִתְפַּלֵּל בְּעֶזְרַת־נָשִׁים גַּם־כֵּן צָרִיךְ נְפִילַת־אַפַּיִם, כֵּיוָן שֶׁיּוּכַל לִרְאוֹת מֵהַחַלּוֹנוֹת מְקוֹם הָאָרוֹן: (יד) **אֲפִלּוּ יָחִיד בְּבֵיתוֹ**. מַשְׁמַע דַּאֲפִלּוּ הוּא רָחוֹק מִבֵּית־הַכְּנֶסֶת גַּם־כֵּן נוֹפֵל עַל אַפָּיו. וְהִנֵּה לְפִי הַמְבֹאָר בְּסִימָן נה סָעִיף כ, אַיְרֵי הָכָא דְּאֵין שָׁם טִנּוּף מַפְסִיק בֵּין בֵּיתוֹ לְבֵית־הַכְּנֶסֶת [אחרונים]: (טו) **אוֹמֵר תְּחִנָּה וְכוּ'**. וְהוּא (יג) שֶׁהַצִּבּוּר גַּם־כֵּן אוֹמְרִים תַּחֲנוּן בְּשָׁעָה זוֹ: **ג** (טז) **אֵין נְפִילַת אַפַּיִם וְכוּ'**. וְהַטַּעַם עַל־פִּי קַבָּלָה עַיֵּן בְּבֵית־יוֹסֵף. וְלוֹמַר הַמִּזְמוֹר שֶׁל נְפִילַת אַפַּיִם אֵין חֲשָׁשׁ אֲפִלּוּ בַּלַּיְלָה [א"ר]: (יז) **בַּלַּיְלָה**. וְלָכֵן אִם נִמְשְׁכָה תְּפִלַּת הַמִּנְחָה עַד הַלַּיְלָה אֵין נוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם, (יד) וּבֵין הַשְּׁמָשׁוֹת שֶׁל לַיְלָה נוֹהֲגִין לִפֹּל. וּבְיָמִים שֶׁאוֹמְרִים "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ" בְּמִנְחָה, יוּכַל לְדַלֵּג "אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ" כְּדֵי לִפֹּל מִבְּעוֹד יוֹם [מ"א וש"א]: (יח) **שֶׁהוּא קָרוֹב וְכוּ'**. וּבְאֵלִיָּה רַבָּה הֵבִיא לְהָקֵל מֵחֲצוֹת וּלְהַלָּן, וְכֵן מַשְׁמַע בְּמָגֵן־אַבְרָהָם: (יט) **לַיּוֹם**. וְיֵשׁ נוֹהֲגִין לְהַאֲרִיךְ בִּסְלִיחוֹת עַד נְכוֹן הַיּוֹם וְאָז יִפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם, אַךְ בְּעֶרֶב־רֹאשׁ־הַשָּׁנָה לֹא יִתָּכֵן מִנְהָג זֶה, שֶׁהֲרֵי אֵין נוֹפְלִין עַל פְּנֵיהֶם בְּעֶרֶב־רֹאשׁ־הַשָּׁנָה [מ"א]: **ד** (כ) **לֹא**

שַׁעַר הַצִּיּוּן

(ט) עוֹלַת־תָּמִיד וְשִׁיּוּרֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה, וּבְמָגֵן־גִּבּוֹרִים מַסְכִּים עִמָּהֶם, עַיֵּן שָׁם: (י) וְהוּא הַדִּין בָּעֲזָרָה [אחרונים]: (יא) פְּרִי־מְגָדִים וּלְבוּשֵׁי־שְׂרָד בְּבֵאוּר דִּבְרֵי הַט"ז: (יב) מָגֵן־אַבְרָהָם. וְנִרְאֶה לִי פָּשׁוּט דְּאִם יֵשׁ בְּעֶזְרַת בֵּית־הַכְּנֶסֶת בְּצִדּוֹ חֶדֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, אֲפִלּוּ הוּא פָּתוּחַ לָעֲזָרָה בְּשָׁעָה שֶׁפֶּתַח בֵּית־הַכְּנֶסֶת פָּתוּחַ לָעֲזָרָה גַּם־כֵּן אֵין נוֹפְלִין שָׁם אַפַּיִם, כֵּיוָן דְּהוּא חֶדֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ: (יג) מָגֵן־אַבְרָהָם: (יד) ט"ז וְדֶרֶךְ־הַחַיִּים וש"א:

הלכה י"ג י"ד

השתחוי' כיצד אחר שמגבי' ראשו מכריעה חמישית ישב לארץ ונופל על פניו ארצה ומתחנן בכל התחנונים שירצה וכו', **ומותר לאדם להתפלל במקום זה וליפול על פניו במקום אחר.**

הלחם משנה הביא מקור לדעת רבנו דיכול להתפלל במקום זה וליפול במקום אחר מהא דאיתא במגילה (כ"ב ע"ב) דהא דרב לא נפל על פניו משום דרצפה הוי קמי' ומקשו שם ע"ז וליזיל לגבי צבורא וכו' וליפול על פניו במקום אחר, ומשמע דיכול ליפול במקום אחר, אך צ"ע מאי קמ"ל רבנו בהאי דינא ואמאי הו"א דצריך ליפול במקום תפלתו.

ואשר נראה להסתפק בדינא דנפילת אפים, האם הוי חיוב בפנ"ע ליפול על פניו ארצה או דהוי מדיני תפלת י"ח דלאחר שגמר י"ח ברכות נופל על פניו, ומהא שכתב רבנו דאחר שמגבי' ראשו מכריעה חמישית נופל על פניו משמע דהוא מדיני התפלה, דאי נימא דהוי דין בפנ"ע דעל כל אחד איכא חיוב נפילת אפים מה תלה רבנו דין זה לכריעה חמישית,אלא מוכח דהוא מדיני התפלה וכמו דאיכא בתפלה ה' כריעות איכא בה דין נפילת אפים לאחר כריעה חמישית.

ומוכח כן מרבנו בריש פירקין שכתב שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן וכו' ואלו הן עמידה וכו' והשתחוי', ומהא דמני להו רבנו להשתחוי' בהדי הני דברים שהם דינים מדיני תפלת י"ח דאזיל ומני שם עמידה ונוכח המקדש וכו' וכריעה, מוכח דגם דין השתחוי' הוא מדיני התפלה. ועוד ראי' לזה מהא שכ' רבנו שמונה דברים צריך המתפלל לעשותן, והיינו דדין השתחוי' הוא מדיני המתפלל והיינו דין מדיני חיוב תפלת י"ח.

וביותר נראה שאינו רק מדיני התפלה אלא הנפילת אפים נכלל בתפלה, וכל שלא נפל אפים חסר לו בעצם תפלתו. דהנה כתב רבנו בהאי הלכתא בריש פירקין דשמונה דברים הללו אין מעכבין, והיינו דהי' שייך שהם יעכבו התפלה, ולכאורה תמוה דבשלמא עמידה וכו' שהם בשעת התפלה שייך שיעכבו התפלה, אבל נפילת אפים שהוא לאחר תפלה מה שייך בהם עיכוב, ומוכח כמו שנתבאר דהנפילת אפים הוי מעצם התפלה, וא"כ הי' שייך שיעכבו את עצם תפלת י"ח, דאיקרי שלא התפלל כהלכתו, וע"ז כתב רבנו דכל שמונה הדברים אינם מעכבים.

וא"כ ניחא ביותר מה דכתב רבנו לחידוש דמותר להתפלל במקום זה וליפול במקו"א, דמכיון שנתבאר דנפילת אפים הוי מעצם התפלה הי' מקום לומר דהדין הוא ליפול במקום שהתפלל, וכמו דין דג' פסיעות והכריעה שלפני' הרי בודאי דכל דין זה רק במקום שהתפלל דהיינו גמר עמידתו לתפלה, וא"כ נפילת אפים דהוי ג"כ גמר תפלתו הו"א דצריך ליפול במקום שהתפלל, וע"ז קמ"ל רבנו דיכול ליפול במקום אחר.

בשו"ע איתא אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים (קל"א א). וזה מתלמידי הרשב"א שכתבו כן בשמו אך צ"ע אמאי נימא כן הלא מכיון דכבר גמר תפלתו הרי מותר לו לדבר ומה בכך שצריך נפילת אפים, ומוכח כמשנ"ת דנפילת אפים הוי דין בעצם התפלה ולכן אסור להפסיק ביניהם. וראיתי בארחות חיים שכתב כן מהגאונים שאין לדבר בין תפלה לתחינה דכולה כעין תפילה אריכתא היא (הובא בב"י קל"א). ולהדיא כמשנ"ת דנפילת אפים הוי מעצם התפלה.

ומעתה נראה להסתפק בנאנס ולא התפלל שחרית דמתפלל מנחה שתים אם צריך ליפול על פניו גם בתפלת התשלומין דכיון שנתבאר דהוי דין מחיוב התפלה א"כ בכל תפלה שמתפלל יהא דין נפילת אפים, או דנימא דדין תשלומין נאמר רק על עצם החפצא של התפלה ונפילת אפים כיון דאינו מעכב אין ע"ז דין תשלומין, ואף דלמבואר הוא דין מדיני התפלה כ"ז באיכא דין נפילת אפים, אבל אי נימא דבתשלומין ליכא דין זה הוי כתפלת שבת - ולכן י"ל דאין בתשלומין דין נפילת אפים, אך א"כ יהא צריך ליפול על פניו לאחר התפלה הראשונה דשני' שהיא תשלומין אין בה נפילת אפים, וראשונה שהיא חובה יהא צריך ליפול בה על פניו, ויעוין סימן ק"ח במג"א ס"ק ד' שכ' דהנפילת אפים לאחר תפלת התשלומין דאל"ה אמאי איתא בשו"ע דמפסיק ב"אשרי" יהא הפסק התחנון, ויעוין מחצית השקל שם.

וביותר נראה להסתפק כשמתפלל תפלת נדבה אם יהא בה דין נפילת אפים ובשלמא אי הו"א דנפילת אפים הוא דין בפנ"ע א"כ לקיום דין זה סגי במה שנופל על פניו שחרית [או גם במנחה], אבל כפי שנתבאר דהוי דין מעצם התפלה א"כ יהא צריך נפילת אפים גם בתפלת נדבה.

אמנם י"ל דתפלת נדבה הוי חפצא של תפלה בפנ"ע [כמשנ"ת מהגר"ח בספרו] וא"כ י"ל דכל דין נפילת אפים נאמר בתפלת חובה ולא בתפלת נדבה, וכמו בתפלת ערבית אמרינן דאין דין זה ומשום דאין נפילת אפים בלילה, ה"ה י"ל בתפלת נדבה שלא נאמר בה דין נפילת אפים, ורק בתפלות דאיכא בהם דין זה הוי הנפילת אפים מעצם התפלה וכתפלה אריכתא אבל בנדבה י"ל דלא נאמר כלל דין נפילת אפים.

בדין סמיכת נפילת אפים לתפילה

א) **בשו"ע** סי' קל"א סעי' א' כ' אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים, כשנופל על פניו מבואר דיש דין לסמוך נ"א לתפלה, דכולה כעין תפלה אריכתא היא, ואם אינו סומך אין לזה את מעלת הנ"א, ואף שלשון השו"ע שאין לדבר בין תפלה לנ"א, דמשמע שהוא רק כשנופל על פניו, אך יעוי' במשב"ז סק"א שכ' ומשמע לי דל"ד בנפילת אפים אפי' יחיד בביתו אין להפסיק בין תפלה לתחנה עכ"ל.

נפילת אפיים

דלאו דוקא

ג) **שו"ר** בספר עבודת אפרים עמ' ע"ז שהביא מי שנסתפק בזה אם הדין לסמוך תחנון הוא לתפלה בלחש או לחזרת הש"ץ, ובעמ' פ' הביא דברי הרמ"ק שמשמע מדבריו שיש ענין להסמיך את הנפ"א לחזרת הש"ץ, אך בעמ' פ"א הביא בשם ספר פאר לישרים ועוד שיש שהקפידו שלא להפסיק בין נפ"א לשמו"ע, והיו סומכים נפ"א לתפילת לחש לפני הציבור ע"ש.

אצר החכמה

ד) **והנה** במ"ב סי' קי"א סק"י הביא בשם הפמ"ג דהש"ץ אינו רשאי להפסיק לאחר שהתפלל בלחש רק לדבר מצוה כגון לענות איש"ר וכדומה אבל לדבר הרשות נראה דלא ע"כ, נראה מדבריו דרק לש"ץ אסור לו להפסיק דצריך לסמוך את החזרה לתפלת לחש, אך אחר מהקהל מותר לו להפסיק ואף לדבר הרשות, ובכה"ח סי' קי"א סק"א הביא בשם גורי האר"י דאף ליחיד אסור להפסיק בין תפלה לחזרה, אך משמע מדבריו דמקור הדברים הוא רק מגורי האר"י, וצ"ב מדוע לא יהיה אסור לו להפסיק מחמת שמפסיק בין תפלה לנפ"א, לכאורה מוכח מהכא דאין דין לסמוך נפ"א לתפלת לחש, אלא הדין הוא לסמוך את הנפ"א לחזרת הש"ץ, ע"כ מותר להפסיק בין תפלה בלחש לחזרת הש"ץ, אלא דצ"ע מדברי המ"ב סי' נ"א סק"ט שכ' שכשיש נפילת אפים לא יפסיק בדבור מברוך שאמר עד סוף נפ"א וצ"ע.

ה) **אך** באמת דבמג"א סק"א כבר הקשה קושיא הנ"ל מדוע אין דין שלא להפסיק בשאר מקומות מחמת שלא יפסיק בין תפלה לנפ"א, יעוי"ש שכ' אין לדבר צ"ע דלפעמים מפסיקין בתחינות כגון קל רחום וצריך ליזהר שלא להפסיק בדבור, מיהו בסי' נ"א ס"ד משמע דאין קפידא כ"כ, וכ"כ בב"י בשם ת"ר דוקא כשמפסיק ועוסק לדבר דברים אחרים אסור אבל שיחה בעלמא לית לן בה, וכ"מ סי' קכ"ד ס"ד דדוקא משום חזרת הש"ץ יש להם לשתוק הא לא"ה אין איסור, ויש לדחות, מ"מ נ"ל מ"ש עכ"ל, וכונתו להקשות מהא דבסי' נ"א כ' שאין להפסיק בדבור מברוך שאמר עד אחר תפלת י"ח, ומדוע לא אמר עד אחר נפ"א, ועוד יש להקשות מהא דבסי' קכ"ד מבואר דצריכים לשתוק בשעת חזרת הש"ץ כדי לשמוע ולענות אמן, ומדוע לא אמרו מחמת שצריך לסמוך תפלה לנפ"א, ע"כ דאין איסור להפסיק בשיחה בעלמא, וכ' המג"א דיש לדחות, וביאר במחצה"ש דנקטו מילתא דפסיקא בימים שאין בהם תחנון, אך מ"מ ס"ל למג"א דאין איסור להפסיק בשיחה בעלמא, ולפ"ז ליתא לראיה דלעיל, וי"ל דהדין לסמוך נפילת אפים לתפילה הוא לתפילה בלחש וחזרת הש"ץ לא חשיבא הפסק, ומה שמותר לדבר בין תפלה לחזרת הש"ץ הוא כשאין תחנון.

ט) **ובאמת** דאיכא מהאחרונים דס"ל דכיון דנפ"א רשות פוסק לכל דבר שבקדושה, יעוי' בשערי תשובה סק"א שהביא דברי המטה יהודה הנ"ל, ואח"כ כ' דהמנהג פשוט לענות קדיש וברכו וכל דבר שבקדושה אחר שגמר תפלת י"ח קודם נפ"א או בתוך נפ"א כיון שנפ"א רשות ע"כ, ולכאורה כונתו דמה"ט יכול לענות אף ב"ה וב"ש, וכ"ה באלף המגן סק"א, [ובערוך השלחן הביא דברי ר"נ גאון דתחנון רשות, וכ' דעכשיו שכל ישראל נהגו בזה שוינהו עלייהו כחובה אם מעט ואם הרבה ע"ש, אך עדיין אף ששוינהו עליה חובה לכאורה אינה סיבה שידחה עניית אמן] וצ"ע להנך אחרונים דלעיל מדוע לא פשיטא הא מילתא דיענה כל אמן מחמת שנפ"א רשות.

י) **ונראה** בגדר הדברים, דאף דנפ"א רשות מ"מ כשאומר נפילת אפים הוא חלק מהתפלה, וכמש"כ הב"י דכתפלה אריכתא דמיא, ע"כ כשאומר תחנון אסור לו להפסיק באמצע, דחשיב כמפסיק באמצע תפלתו, וע"כ דנו האחרונים אם הוא גם סיבה שלא יפסיק בעניית דברים שבקדושה.

יא) **ונראה** נ"מ בזה, היכן שנאנס ולא התפלל שחרית דמתפלל מנחה שנים לתשלומים, האם ישלים אף תחנון כיון שתחנון תפלה אריכתא הוא, או לא, וראיתי בעבודת אפרים ח"א עמ' ק' שהביא בשם האשל אברהם בוטשאטש מהדו"ת סי' ק"ח שכשמשלימים צריכים להשלים אף את התחנון, אך הפמ"ג בא"א סי' רל"ז סק"א כ' דלא תקנו תשלומים רק בתפילה ולא בתחנון, ונראה דלמבואר לעיל אין דין השלמה לנפ"א, דאף דנפ"א תפלה אריכתא היא, אין ביאורו שיש תקנה לומר נפ"א כי היא חלק מהתפלה, אלא ביאורו שכשאומר נפ"א אומרה בתורת חלק מהתפלה, ע"כ לא שייך בזה השלמה, דכ"ז שלא אמרה אינה חלק מהתפלה, דלא היה תקנה שהנפ"א יהיה חלק מהתפלה אלא כשאומרה היא חלק מהתפלה, וכיון שלא אמר נפ"א ולא עשאה חלק מהתפלה אין בזה דין השלמה.

אצר החכמה

יב) **והיכן** שעבר והפסיק בדברים כ' בא"ר סק"א דמדקדוק לשון הלבוש משמע דאם עבר ודיבר אין בכך כלום ונופל על פניו אלא שאין מקובל כל כך, וכ"כ עולת תמיד, וכן כ' המ"ב בפשיטות, [ודלא כדמבואר מדברי הרא"ה הנ"ל דאם לא סמך שוב אינו נופל] ויל"ע דאם נפ"א היא כתפלה אריכתא מדוע אם עבר והפסיק בדברים אין בכך כלום, והא תפלה אריכתא היא, ויל"ד אם הוא משום שאף היכן שהפסיק בדברים מ"מ חשיב המשך התפילה, או שאף שלכתחילה נתקן לומר את התחנון סמוך לתפלה כדי שיהיה תפלה אריכתא, מ"מ אף אם לא סמך את התחנון לתפלה יאמר תחנון שלא בתורת תפלה אריכתא, ונ"מ בזה אם לא אמר בתפלת שחרית תחנון, אם יאמר אחר התפלה, דהכא ודאי אין לומר דהוא כתפלה אריכתא, אך אם התחנון לא נתקן דוקא באופן של תפלה אריכתא י"ל דישלים אף אחרי תפלתו.

יג) **אך** מדברי כל הנך אחרונים שדנו אם מותר להפסיק לענות אמן, ואסרו לענות ב"ה וב"ש לכאורה מוכח דאסור להפסיק אף בשיחה בעלמא, דהא עניית אמן וב"ה וב"ש אינו יותר משיחה בעלמא ומ"מ כל ההיתר לאומרו רק מחמת שהוא דבר שבקדושה, אלא שא"כ צ"ב היאך אמרי' והוא רחום קודם נפ"א כמשה"ק המג"א, וצ"ל דההיתר הוא רק לומר תחנונים ולא שאר דברים, דכל אמירת תחנונים חשיב כחלק מהתפלה, אך עניית אמן אינה חלק מהתפלה, וע"ע בט"ז סק"י דנראה מדבריו דאמירת והוא רחום הוא חלק מהתפלה, דאל"כ היה נחשב כהפסק בין תפלה לנפ"א, וע"ע במשב"ז שם.

יח) **וכיון** דהנך שיטות לא ס"ל כמג"א הדרא קושיא לדוכתא מדוע לא כ' שאסור לדבר בין תפלה בלחש לנפ"א מחמת שצריך לסמוך תפלה לנפ"א, ע"כ כמבואר לעיל דהדין לסמוך תפלה לנפ"א הוא לסמוך את החזרה לנפ"א, ע"כ אין איסור לדבר מסיבה זו, ומה שבסי' קכ"ד לא כ' שאסור לדבר באמצע החזרה מחמת נפ"א, יש ליישב דהתם עדיפא מיניה נקט שאם אינו שומע לדברי הש"צ קרובים ברכותיו להיות ברכה לבטלה, ועוד שהוסיף שצריך להקשיב לברכותיו ולא רק שלא לדבר, אלא דעדיין צ"ע מדברי המ"ב בסי' נ"א שכ' שהיכן שיש נפ"א צריך לשתוק עד אחר נפ"א.

דינים העולים

א. יש להחמיר שלא לענות ב"ה וב"ש בין תפלה לנ"א ובאמצע נפ"א, אך לענות אמן דקדיש מותר, ולענין אמן דברכות נחלקו האחרונים אם באמצע נפ"א יענה, אך בין נפ"א לחזרה וראי יענה אף אמן דברכות.

ב. במג"א כ' דמותר לדבר בין תפלה לנפ"א שיחה בעלמא, וכן פסק במ"ב, אך נראה מדברי כמה פוסקים להחמיר שלא לדבר כלל, וע"ע בכה"ח סק"א וסק"ד שמדברי שער הכונות מבואר שאין להפסיק כלל ועיקר.

ג. יש לצדד דהדין לסמוך נפ"א לתפלה כשמתפלל בצבור אינה לתפלת לחש אלא לחזרה, וג"מ שאף אם צריך לדבר בדברים אחרים בין תפלה בלחש לחזרת הש"ץ לא יאמר נפ"א מיד אחר התפלה אלא אחר חזרת הש"ץ.

משנת יוסף

חלק ז - סימן כז

אם להקדים עלינו לתחנון לעת צורך

אחדשה"ט,

במכתבך שאלת דמי שמתפלל מנחה ומאריך בתפלתו וכשגמר שמו"ע הצבור כבר אומרים עלינו, האם יאמר עמהם, או שיתפלל לעצמו תחנון ואח"כ יאמר עלינו ביחיד.

א) בשו"ע (סי' קלב, ו בהגה) כ' ואומרים אחר סיום התפלה עלינו לשבח מעומד, ויזהר לא הוי לאמרו בכונה עכ"ל. ולא כתב אם זו תפלה שצריך לאמרה בצבור, או עכ"פ להדר בכך. אבן בשו"ע (סי' סה, ב) איתא קרא ק"ש וכבכם לביהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש, יקרא עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עומ"ש עם חבריו, ובמשנ"ב (סק"ט) דהה"ד לשאר דבר שהצבור אומרים, כגון תהלה לדוד או עלינו קורא עמהם שכן דרך ארץ (מחצית השקל סק"ג) עכ"ד. — הרי שיש בזה עוין לפרוש מן הצבור ולהשתתף עמהם באמירת ק"ש, אשרי, ועלינו. והי' הדין נותן שכן בנדו"ד לפני אמירתו תחנון יאמר עלינו עם הצבור.

ב) אבן מכמה טעמים י"ל שאמירת עלינו שייכת לסוף התפלה דוקא. כמש"כ הלבוש (סי' קלג) שמסיימים בעלינו, כדי לשבחו ולכרוע לפניו ואח"כ לגאת מביהכ"נ כעבד הנוטל רשות מרבו ומשתחוה והולך, והב"ח כתב שעי"ז תתחזק בלבנו האמונה להעביר גלולים מן הארץ, ובלאתו לא יפנה לבו אחריהם [ולא אחרי כפירה ופריצות]. — וא"כ כמו"כ בנדו"ד שייכת תפלת עלינו לסוף התפלה דוקא. — [וזה טעם הנוהגים שלא לומר עלינו אחרי מנחה, כשמתפללים מיכף אח"ז מעריב (מ"ב סי' קלד סק"ז), דהעיקר לאמרה בסוף].

ועוד שתחנון צריך לומר מיכף אחרי שמו"ע וחזרת הש"ץ בלי הפסק כלל, כבשו"ע (סי' קלא, ו) שאם מפסיק אין תחינתו בתחנון מתקבלת כל כך (במשנ"ב סק"ח). [ומקורו מהרב"י בשם ריטב"א (ב"מ נט:) באומר אלוה אשת ר' אליעזר שלא הניחתו ליפול על פניו, פן יענש אחיה רבן גמליאל, ור"ל שהפסיקתו בדברים, ועי"ז אין נפ"ח מועיל]. — ובשלמא אי"ש"ר ושאר דברים שבקדושה ל"ה הפסק שהם קריאה ובאקראי, ויש חובה לאומרה, וכן והוא רחום בימי ב' וה' שייך להמשך התחנון. אבל בשאר תפלות אין להפסיק בין שמו"ע לתחנון. וכמבואר בב"י (רסי' קלא) דהתחנון שייך לשמו"ע, דכולה כעין תפלה אריכתא היא. — וממילא אין להפסיק בעלינו בין שמו"ע לתחנון. — דיש ב' דיינים, לומר עלינו בסוף, ולומר תחנון סמוך לשמו"ע.

ג) וא"כ יכרע עם הצבור כשאומרים "ואנחנו כורעים" (כעין שו"ע סה, ב שיהיה נראה כאילו קורא עמהם), אבל יאמר קודם תחנון ואח"כ עלינו. וכן בשחרית יש סדר לתפלה, ועלינו נתקנה לסוף התפלה [ע"פ נוסח ספרד ואשכנז]. — ובשו"ת משנת יוסף (ח"ו סי' מח, ג) הבאנו מעלת תפלת עלינו שכ' המשנ"ב (קלב סק"ח) שיש לאמרה באימה וירא'ה, כי כביכול הקב"ה ופמליא של מעלה עומדים ושומעים. ובסידור האר"י הקדוש ז"ל שסוד עלינו הוא, דע"י התפלה יורד שפע רב לכל העולמות, ובשפע רוצים החיצונים לינק, לכן אומרים אין כאלקינו ופטום הקטורת שעי"ז הם כלים ומתים, וכדי שלא יתעוררו ויבואו שניה, אומרים עלינו שעל ידו ממשיכים אור המקיף את השכינה, ובורחים החיצונים (מובא בכף החיים סי' תרכב, ו). — והסברנו שם שזה טעם אמירתו אחרי ברית וקידוש לבנה.

ד) אחרי כתבי זאת ראיתי בספר הליכות שלמה (תפלה יא, ו (ג)) שאם סיים שמו"ע ועומד לפני נפ"ח והצבור כבר אומרים קדושה דסדרא, יענה עמהם הפסוקים "קדוש" ו"ברוך" וכן כל מה שהוא מסדר התפלה ושם (בהערה ג) וכן יאמר אז עם הצבור לדוד ה' אורי וישעי, או שאר פרקי תהלים. — ושם (פ"ו הע' 27) כ' דיקון דעיקר אמירת אשרי ועלינו עם הצבור הוא משום דרך ארץ (בהמתלהט"ק, בח"ב סי' סה סק"ט הנ"ל) לכן אם יושב ולומד פטור וימשיך ולמד כי אינו מיכר שאינו אומר עם הצבור, אבל עלינו שאומרים בעמידה, יעמוד ויאמר עם הצבור עיי"ש (ואינו מבח"י אלא מהתלמידים).

ולפ"ז בנדו"ד יכול ליפול ולומר תחנון, ורק כמה פסוקים, דהעיקר נפילת אפים ולהתחנן, ואנו נוהגים לומר "רחוס וחנון" (מ"ב סי' קלא סק"ח), ודי בתחינה קצרה של כמה פסוקים, ומיד יעמוד ויאמר עם הצבור עלינו, ויצאים אח"כ מה שהחסיר בתחנון.

ה) ונפקא לן מזה, שאם מתפללים כמה מניינים זא"ז. ומגיע לביהכ"נ נאומרים עלינו, שאז העיקר שיעמוד ויאמר עמהם משום דרך ארץ, והוא רוצה לומר קרבנות לפני מנחה, והמנין השני יתחילו מיד אשרי, שיכול לעמוד ולומר לעצמו בשקט קרבנות (כשו"ע ומ"ב סי' רלד, ו) ויכרע ראשו כשהציבור אומרים ואנחנו כורעים, שבזה מקיים הדרך ארץ כלפי הצבור, ויוצא גם ענין השתתפות עם הצבור בקבלת עומ"ש שבעלינו.

דושה"ט בברכה להצלחה בתוי"ש וכ"ט,

קנה

אחדשה"ט הנני בזה על דבר שאלתך באחד שהתחיל להתפלל שמונה עשרה במנחה עם הצבור ועד שגמר תפילתו כבר אמרו הצבור תחנון ועומדים באמירת עלינו לשבח, אם עדיף שיתפלל על סדר התפלה ויאמר תחנון ואח"כ עלינו, או שיאמר עלינו עם הצבור ואח"כ יאמר תחנון.

והנלע"ד דוא שיאמר תחנון ואח"כ עלינו, שהרי סדר התפלה כן הוא תחנון ואח"כ עלינו, וכמש"כ מרן המחבר בשו"ע (סי' קל"א סע"א) דאין לדבר בין תפלה לנפילת אפים, והיינו משום דכולה כעין תפלה אריכתא היא וכמש"כ הב"י (שם) בשם ספר אבל מיעד, ולאו דוקא בצבור אלא הוא הדין ביחיד בביתו ג"כ אין להפסיק בין תפלה לתחנון, וכמו שהקדים הפמ"א במשב"ז (שם סק"א) מלבוש הב"י שכתב שאין לדבר בין תפלה לתחנה, דמשמע דאפילו כשאינו נופל על אפיים, הביינו ביחיד ואינו אומר רק תחנה ג"כ אין להפסיק, ומובא דבריו בספר כף החיים (שם סק"ג) יעו"ש, ואמירת עלינו לשבח תיקנו לאחר סיום התפלה דוקא, וכדמוכח מלבוש העור או"ח (רישא סי' קל"ג) וכן כתב הרמ"א (שם סי' קל"ב סע"ב) דאומרים אחר סיום התפלה עלינו לשבח, ובב"ח שם (סוס"י קל"ב) מבואר הטעם בזה בשם מהר"י פולק ז"ל שכתב בשם מה"ר מנחם מלונדר"ש מטוס דלאחר התפלה היו שוהין שעה אחת כמו לפני התפלה כדכתיב ישבו ויברים את פניך, לפיכך נראה דתקנו לומר עלינו לשבח לאחר התפלה.

או"ח חלק ב - סימן ח

אלא דלפום ריהטא יש מקום לומר דמן הראוי שיאמר עלינו לשבח ביחד עם הצבור, כמש"כ המשנה ברורה (סי' ס"ב סק"ט) אבל המבואר בשו"ע (שם סע"ב) דקרא קריאת שמע וכבכם לביהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל על מלכות שמים עם חבריו, וכתבו בזה האחרונים דה"ה שאר דבר שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד קורא עמהם שכן דרך ארץ, והוא מדברי המג"א (שם סק"ג) בשם ספר תניא ושבולי לקט בשם גאון, והמחצית השקל (שם) כתב דה"ה עלינו לשבח, וא"כ יש לפ"ז דמן הראוי לומר עלינו ביחד עם הצבור משום דרך ארץ, ולאחר סיום התפלה הביינו לאחר אמירת תחנון יאמר עלינו שיש שכן תקנו לומר עלינו לאחר סיום התפלה.

איברא דמדברי העור שם (סוס"י רל"ד) מוכח דלא תיקנו לומר עלינו לאחר תפלת המנחה, אלא שבמג"א (סי' קל"ב סק"א) כתב בשם האר"י הק' שיאמרוהו לאחר כל שאר התפלות, ובמשנה ברורה (שם סק"ז) כתב בזה דכן נוהגין, מלבד בבתי כנסיות גדולות שמתפללין תפלת מעריב סמוך למנחה אין אומרים עלינו אחר גמר תפלת המנחה, דעלינו שיאמרו אחר תפלת ערבית קבו גם אמנחה (מגן גבורים בשם סדר היום), ולפי"ז נראה לכאורה הכנגון דלא יאמר עלינו פעמיים, הביינו שיאמרוהו ביחד עם הצבור משום דרך ארץ, ושיב יאמרוהו לאחר סיום תפלתו לפי סדר התפלה.

בשם

אלא דאכתי יש מקום עיון בזה אם נכון להפסיק באמירת עלינו ביחד עם הצבור בין התפלה לתחנון, ולכאורה נראה דלפי מש"כ המג"א (סי' קל"א סק"א) דבתחנון מותר להפסיק, ואפילו שיהא בעלמא ליה לן בה, אלא דהעיקר שלא להפסיק בדברים אחרים לגמרי, יכן הוא במשנה ברורה (שם סק"א), וא"כ נראה דאמירת עלינו ביחד עם הצבור לא גרע מאחר תחנה וכ"כ משיהא בעלמא, אלא דבדברי האחרונים הנערי הנזכר (שם) ובספר כף החיים (שם סק"ג) בשם כמה יכמה אחרונים מיכח דאין מן הראוי להפסיק בין תפלה לתחנון רק לקדיש ולברכו ולכל דבר שבקדושה, וא"כ נראה לפ"ז דאמירת עלינו עם הצבור דאינו אלא משום דרך ארץ, אזה אינו רק כשהיא עלמו אינו עוסק אז בתפלה רק ביושב ובמתק או אפילו יושב ולומד, משא"כ כשהיא שומד באמצע סדר התפלה, ולפי סדר התפלה לריך לומר תחנון לאחר התפלה דכולה כעין תפלה אריכתא הוא ואין מן הראוי להפסיק בדבר אחר, א"כ ליכא בזה הנדר דרך ארץ אם לא יאמרנו ביחד עם הצבור, וכן דעתי נוטה בזה להלכה למעשה.

הנלע"ד כתבתי, יעוור הש"ת שלא נכשל בדבר הלכה ונזכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא.

מנאי דו"ש בלונ"ח

מאיר בראנדסדארפער

עלה ה כתבו הפוסקים שמעיקר הדין מותר להפסיק בין תפילה לנפ"א בלימוד התורה, או בשאר תפילות, כגון, קטורת שלפני התפילה או אשרי ובא לציון וכו', אבל מ"מ ראוי לחוש ולהחמיר שלא להפסיק בשום דבר (קנה חכמה. מעורר ישנים. ויוסף אבנרהם. מגן האומה. ברכות שמים). ואם גמר שמו"ע וממתין לחזרת הש"ץ, בדרך ארעי, מותר לומר תפילות ומזמורים (נרכות שמים), ויש מי שאומר שאו מותר לו ללמוד דברי תורה בפה, ואפילו בעיון (מילוסי נתרל). אבל אין לומר תחנון לפני חזרת הש"ץ, אלא יאמר יחד עם הצבור אחר חזרת הש"ץ (תפלה למשה. אור החמה).

מקורות וביאורים

עלה ה

כתבו הפוסקים שמעיקר הדין מותר להפסיק בין תפילה לנפ"א בלימוד התורה,

או בשאר תפילות, כגון, קטורת שלפני התפילה או אשרי ובא לציון וכו', אבל מ"מ ראוי לחוש ולהחמיר שלא להפסיק בשום דבר

הסתפקתי בדבר די שכיח, בזמננו שרבים טרודים ביותר על המחיה ועל הכלכלה וממהרים לצאת מביהכנ"ס, ובלית ברירה הם מתפללים בחפזון את תפילת הלחש ומיד ממשיכים בתפילתם לומר אשרי, למנצח, ובא לציון וכו', או מניחים תפילין דר"ת ואומרים את הפרשיות הנהוגות, ורק כשמסיים הש"ץ את חזרת השמו"ע, הם מצטרפים יחד עם הצבור לומר תחנון. פירושו של דבר, שלמעשה, הם הפסיקו בין השמו"ע לתחנון בתפילות שהתפללו. ונפשי בשאלתי אם נכון הדבר לעשות כן או לא.

וצדדי השאלה הם כדלקמן:

א. האם דברים אלה נחשבים כהפסק בין תפילת י"ח לתחנון או לא.

ב. את"ל דחשיבי הפסק, השאלה היא, אם מותר להפסיק לפני חזרת הש"ץ ועיקר איסור ההפסקה היא רק בין החזרה לנפילת אפים.

ג. את"ל דאסור להפסיק אפילו לפני החזרה, האם מותר להקדים אמירת תחנון ביחידות לפני חזרת הש"ץ, או לא.

ד. ואת"ל דאסור להקדים אמירת תחנון, א"כ נשאלת השאלה מה יעשו אותם האנשים שגמרו תפילתם שבלחש זמן רב לפני תחילת חזרת הש"ץ, אטו נאמר להם להמתין באפס מעשה ולבטל זמנם לריק.

זו ראצ"ל זו, שגם מי שאינו ממהר, ויושב וממתין על התחלת חזרת הש"ץ באפס מעשה, קשה עליו טורח הבטלה. א"כ מה הדרך הישרה שיבור לו האדם.

תשובה:

א. אם אמירת מזמורים אלה חשיבא הפסק או לא, נראה מדברי הפוסקים שהובאו בשו"ת ברכות שמים, ועוד, המובא להלן, דלשיטת המג"א ודעימיה דשרי להפסיק בשיחה בעלמא ודאי דמותר ג"כ לומר כל סוגי המזמורים ואין בזה שום הפסקה. אמנם ע"פ דברי הזוה"ק והמקובלים ובדרכם הלכו גם כמה מבעלי ההוראה, שאין להפסיק לשום דבר, לפ"ז בודאי אין ראוי לכתחילה לנהוג כן ולהפסיק באמירת תפילות ותחנונים.

ב. והנה אם מותר להפסיק לפני חזרת הש"ץ או לא, נסתפק בזה הג"ר ישראל דוד הארפענעס שליט"א, במכתבו אלי לאמר: במה שכתבנו שאין להפסיק בין תפילת שמו"ע לאמירת תחנון, נסתפקתי אי שפיר דמי לומר תהלים או קרבנות לפני חזרת הש"ץ, שהרי נמצא על ידי כך שהוא מפסיק בין תפילתו לאמירת תחנון. או דילמא מאחר שמסמיך את התחנון לסוף חזרת הש"ץ שפיר דמי. עכ"ל מכתבו.

הרי שחוכך בדעתו לחדש שסמיכות תחנון לסוף חזרת שמו"ע של הש"ץ דיה להיקרא בכך "סמוך לשמו"ע", ואין זו הפסקה מה שאומר מזמורים קודם חזרת הש"ץ.

ויש להביא סמוכין לדבריו מדברי רבי משה קורדווירו ז"ל (הרמ"ק), בסידורו תפלה למשה (הובאו דבריו להלן בהמשך) המבאר באריכות נפלאה שעיקר ההקפדה בזוה"ק היא להסמיך התחנון לשים שלום של חזרת הש"ץ, ויש להקפיד שלא להפסיק בין חזרת הש"ץ לבין אמירת תחנון. ולפ"ז יש לומר דמותר להפסיק לפני החזרה.

אמנם לאידך גיסא אין מפורש בדברי הרמ"ק דמותר להפסיק לפני חזרת הש"ץ, ואולי הרמ"ק ג"כ סובר שגם אחרי תפילת הלחש לפני חזרת הש"ץ אין להפסיק. וצ"ע.

לעומת זאת מצינו מפורש בספר מעורר ישנים, דאין להפסיק אפילו לפני החזרה, א"כ מסתבר דהכי צריך לנהוג שלא להפסיק. ואכן כן כתבנו להלכה בעלה ב'.

העולה בידינו, דאין להפסיק לכתחילה בין תפילת הלחש לבין החזרה, באמירת מזמורים ותפילות.

ג. וכענין אם ראוי ונכון להקדים אמירת תחנון ביחידות לפני חזרת הש"ץ, המשמעות מדברי הפוסקים היא שאין לעשות כן, וכמה טעמים יש בזה. ראשית דבר, לאלה הנוהגים לומר י"ג מדות לפני נפ"א הרי מפורש דביחיד אין אומרים (אלא ע"י טעמים כקורא בתורה, דבר שאינו שוה לכל). שנית, מבואר לקמן מעלת אמירת תחנון לאחר חזרת הש"ץ ומקורו טהור מדברי הזוה"ק עי"ש. ושלישית, נתבארה בפרק "יחיד" (שזכיתי להרציאו לאור בקונטרס, "הלכות יחיד בנפילת אפים", בני ברק תשנ"ה, ענף ו' עלה ג') מעלת נפילת אפים בצבור.

ד. לפ"ז ישאל השואל, מה יעשה מי שגמר תפילת הלחש והחזן מאריך בתפילתו, הרי תחנון אינו יכול לומר ביחידות כנ"ל, וגם להפסיק בתפילות ג"כ אינו רשאי לכתחילה, אטו יעמוד באפס מעשה, בכגון דא בודאי יתנהג ויעשה כמ"ש בשו"ת ברכות שמים [הובאו דבריו להלן בהמשך] שבדרך ארעי מותר לומר מזמורים, מהטעם הפשוט שבאופן ארעי אפשר לסמוך על הפוסקים הסוברים דמותר להפסיק, וכן כתב ג"כ בספר חידושי בתרא דמותר ללמוד בעיון ואפילו בפה, אבל הממהרים בתפילתם ונוהגים כך באופן קבוע, לאו שפיר עבדו.

בספר **קנה חכמה** (להג"ר יהודא לייב ז"ל, מק"ק פינסק. שנת אמ"ת. בגתיב י"ח אות ב') החליט ופסק: אסור להפסיק בשום דיבור אפילו לצורך אפילו בדברי תורה, משיתחיל ברוך שאמר עד אחר תחנון, אפילו מתפלל בביתו ומכ"ש אם מתפלל בבית הכנסת. עכ"ל.

וכן כתב **במעורר ישנים** (בר אבהן. להג"ר מרדכי פרידמן ז"ל, ווארשא תרפ"ו, סימן כ"ו אות כ'): והמתאחר ולא שמע תחלת החזרה, אינו מחויב לשמוע כל החזרה, ויכול ללמוד בלחש ולענות אמן. וביום שאומרים תחנון ילמוד בהרהור, עי' לקמן סוף אות כ"ז. ושם (באות כ"ז) כתב: אין להפסיק בדיבור בין התפילה לנפילת אפים, אפילו קודם חזרת הש"ץ או אחריו. עכ"ל.

נראה מדבריו שאין ללמוד בין תפילה לתחנון אלא בהרהור.

עיין בשו"ת **ויוסף אברהם** (הבאנו דבריו באריכות לעיל עלה ג') שכתב ג"כ שע"פ דברי הזהר וארי"ז"ל אין ללמוד בין שמו"ע לנפ"א.

גם בספר **אבן השוהם** (שלחן ערוך מכתבי האריז"ל, ח"א סי' קל"א אות ד') איתא: בין חזרת העמידה לנפ"א אין לו להפסיק כלל ועיקר, זולתי באמירת הוידוי אלקינו ואלקי אבותינו תבא לפניך וכו'. עכ"ל.

ובהערות פתוחי חותם שם כתב: וכמ"ש תלמידי הרשב"א במס' ב"מ [נ"ט:] וכו', היינו שהיתה מפסקת אותו אחר תפילתו בשאר דברים וכו', משמע דבדברי תורה ותפילה מותר להפסיק, וכ"כ האחרונים בפירוש, אבל בדברי הרב ז"ל משמע שאין להפסיק בשום דברי קדושה, חוץ מוידוי וא"ל ארך אפים וכו'. עכ"ל.

בשו"ת **ברכות שמים** (להג"ר רפאל בלום שליט"א, או"ח סי' ס"ו אות ד') כתב לאמר: ובענין שאלתו, אם גמר שמו"ע וממתין להתחלת ש"ץ השמו"ע דחזרה, האם מותר לומר תפילות, כגון שחיסר תפילות של לפני ברוך שאמר וכדומה, כיון שאסור להפסיק לפני נפילת אפים, וכן בשעת חזרת הש"ץ, האם שרי, כיון שהוא לפני נפילת אפים. זת"ד.

הגה בשו"ע (סי' קל"א) מבואר דאסור להפסיק בדיבור לפני נפ"א, אולם כתב המג"א דשיחה בעלמא בדרך עראי ומעט שרי. עיי"ש. א"כ לכאורה כש"כ שלהתפלל שרי. עכ"ז כבר מבואר שם בכף החיים דע"פ זוה"ק וארי"ז"ל אפילו שיחה בעלמא וכל הפסק אסור. גם מדטרחו האחרונים וכתבו שמותר לענות כל אמנים לפני נפילת אפים, מוכח דעכ"פ בדרך קבע, לקבוע כן בכל פעם, אינו נכון כ"כ. אולם בש"ק, או ביום שאין אומרים תחנון, אין חשש ופקפוק כלל, דהקדיש שלם אומרו היטב הש"ץ, ואין בזה פקפוק. רק בשעת חזרת הש"ץ אסור כלל להתפלל, רק יכוון וישתוק. עכ"ל.

לפענ"ד אפשר לדייק מלשונו של מרן ז"ל במחבר שמדייק ומתחיל את הסעיף הראשון בהל' נפ"א, אין לדבר בין תפילה לנפילת אפים, משמע מפשטות הלשון שאין לדבר אבל מותר להתפלל בין שמו"ע לנפ"א. וכן כתב בקיצור שו"ע, ואין לדבר שיחת חולין בין שמונה עשרה לתחנון, וכנראה שכוונתו שתפילה או שאר דברים שבקדושה כן מותר.

בספר **חידושי בתרא** (להג"ר חיים דוב אלטובסקי שליט"א, סי' קל"א) כתב: מסתבר שאם צריך להמתין בין כך [ובין כך, על חזרת הש"ץ], מותר ללמוד גם בפה ולחדש חידושים, ואם לא יכול להמתין לחזרת הש"ץ, יאמר נפ"א אף לפני שמתחיל הש"ץ תפילתו. ואף דמעלת שיחה בעלמא ושיחה מועטת היא דאין היסח הדעת בהו, משא"כ כשמתעמק בלימוד התורה עד כדי יצירת חידושים, מ"מ עונן של ביטול תורה ומצות לימוד תורה שהן כנגד כולם, מחייבו שלא לבזבז זמנו על אף חשיבות חיבור התחנון לשמו"ע, בגדר שלא לעזוב חיי עוה"ב דתלמוד תורה, מחמת צרכי עוה"ד דתפילה. עכ"ל.

אמנם הג"ר שרגא פייוויש שנעעבאלג שליט"א, מלונדון, במכתבו אלי כותב שלדעתו אם יש הפסקה רבה לפני חזרת הש"ץ, אז מותר ללמוד במחשבה ובעיון לבד, אבל לא בפה, כיון שאי אפשר להעמיד בלי מחשבת תורה, דאם אין מחשבת תורה אז יש מחשבת איסורין וזה בודאי אסור.

בס"ד, קרית אגו"י בני ברק, ו' שבט שנת תשמ"ח לפ"ק.

רב שלומים לאיש שלו', ה"ה ידידי הנכבד הרה"ג ותיק וחסיד איש האשכולות מוה"ר **אפרים פישל שטיין** שליט"א בעמח"ס גוילי אפרים, פה בני ברק.

יקרתו הגיעני וכו שאלת הכם ותשובה שלימה, לודות עובדא דהוי שטעו ולא אמרו תחנון בשחרית, בהשכם שעומדים בימים שאין אומרים בו תחנון, ואחר שהש"ץ אמר חצי קדיש נזכרו לומר תחנון, ואחר כך אמר הש"ץ קדיש בשביל, האם שעו כדת של תורה. ומעכ"ה יתי' הערה מקומו בטוב טעם ודעת ופלפל בסברא ישרה בפרטי הלכה זו והמסתעף.

ל) **הנה** יש לדון בזה בתרתי, חדא אם יתכן לומר תחנון אחרי שכבר אמרו קדיש, ועוד אם יש מקום לומר קדיש בשביה אחר שכבר אמרו קדיש אחר תפלה י"ח, וכמו שהעיר מע"כ יתי' בספקות אלו. ונראה ודאי דיש לומר תחנון אף שכבר אמרו קדיש, דאמע"ג דכתב הב"י (רס"י קל"ח) בשם הגאונים שאין לדבר בין תפלה לתחינה דכולה כעין תפלה אריכתא היא. וכן פסק בשו"ע שם (ס"ח), אולם כבר כתב בחלות רבה שם (סק"ח) שאם עבר ודיבר אין בכך כלום ונופל על פניו אלא שאינו מקובל כל כך, ושכ"כ בעולת תמיד (סק"ב).

ג) **אלא** שיש מקום לומר דאמירת קדיש גרע מהפסקה של דיבור בעלמא, והוא על פי מה שראיתי בס' שבני לקט (סי' ח') בשם תשובות הראב"ד ז"ל שכתב וז"ל "על מעשה הקדיש לא נמלא בידינו דבר מבורר היטב מן הראשונים, אך סמכוהו האחרונים על הפסוק הזה ונקדשתי בתוך בני ישראל. ועל מה שאמרו רבותינו ז"ל במדרש כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, מן הדברים הללו יוצא להן שאם נתקבלו עשרה בני אדם לדבר מצוה בין לתפלה בין לתלמוד תורה צריכין לקדש. לפיכך אחר פסוקי דזמרא סמוך לברוך בשיר ובזמרה מלך א' חי העולמים יקדישו פעם אחת, לפי שכבר סיימו את המצוה של פסוקי דזמרא ועכשיו יתחיל האחרת שהיא קריאת שמע בברכותיה, ואמת יפסיקו לפסוק לדקה או לדבר אחר או שמא ישכב עליהם משכב מלכותא את שמע וילאו בלא קדיש, לכך נתקן הקדיש אחר פסוקי דזמרא. וקדיש אחר יאמרו אחר סיום כל התפלה שהיא מצוה מפני עצמה ואינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה. וקדיש אחר יאמרו אחר קריאת התורה מפני שגם היא מצוה בפני עצמה והוא דבר שבקדושה ולא יהא פחות מעשרה. וקדיש אחר יאמרו אחר קריאת מזמור או פרק או מגדה או משנה שרגילין לקרות במקצת מקומות וכו' " עכ"ל. הרי מבואר דאמירת קדיש מורה על סיום ענין, ועל כן אומרין קדיש אחר תפלה י"ח כי היא מצוה בפני עצמה ואינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה. וא"כ כשאמר קדיש אחר תפלת י"ח זאב מורה שסיים את התפלה, שוב אין מקום לבאורה לומר תחנון, דהא תחנון היא בתפלה אריכתא והרי כבר הפסיק את תפלתו. ודוקא דיבור בעלמא אינו מעכב בדיעבד מלומר תחנון כיון שאין הכרח שהדיבור מורה על סיום התפלה דיש שהדבר מחמת אונס, אבל אמירת קדיש שנתקן לאומרו במקום שצריך סיום, י"ל דגרע טפי מדיבור של חול. ועיין בחיים (ג.) דמיגה מחריב בה דלאו מינה לא מחריב בה. ועיין פרישה או"ח (רס"ו נ"ב) שהביא הראב"ד הנ"ל בקיצור.

ג) **ברם** יעויין בטורי זהב יו"ד (סי' שע"ו סק"ב) שכתב בשם הרוקח, שאין אומרים תחנון בבית האבל אבל אחר גמר תפלה אומרים תחנון — וז"ל רוקח (סי' שע"ז) "אין אומר והוא רחום בבית האבל ואין נופלין על פניהם עד לאחר גמר כל תפלה" — הרי בהדיא, שאם לא אמרו נפילת אפים אחרי תפלת י"ח יש לאמרו אחר סיום התפלה ואף שאמר קדיש, דגם הטו"ז מודה דספיר יכול לאומרו, דכיון דמשיקרא חל עליו הכתיב לאומרו, אין הכתיב נעקר על ידי עשותו, וחזר לדבר הא דאמרו (מגחות מט.) עקיר בטעות לא הוי עקירה, והכי נמי מה שאמר קדיש כדי להפסיק התפלה היה בטעות כי סבר שביום זה אין צריך לומר תחנון, ואין זה בגדר הפסקה ושפיר אומר תחנון אף שאמר קדיש.

ה) **והנה** לדרכנו יוצא דגם כשגמר את כל התפלה ואחר כך נודע לו שצריך לומר תחנון, נ"כ יש לומר תחנון — ומע"כ נ"י כעיר בספק זה — דהרי חזינן דלדעת הרוקח והדרך החיים ז"ל כשיוצא מבית האבל צריך לומר תחנון ואף שגמר את כל התפלה, ואף להטו"ז דס"ל דהיוצא מבית האבל אין לו לומר תחנון, י"ל דמודה בנדון דידן שהיתה עקירה בטעות וכנ"ל.

ו) **ועל** דבר הספק אם יש לומר קדיש אחר התחנון היכי שאמר קדיש לפני התחנון, נראה לענ"ד שיש לומר קדיש, דהא כתב הלבוש (או"ח סי' קל"ב ס"ל) "ואחר כך אומר הש"ל אלי קדיש על פסוקי התחנה כדי להפסיק ביניהם ובין הפסוקים שיאמרו אחר כך ואומרים אשרי וכולה על דרך שכתב הראב"ד שבשי שבלי לקט הנ"ל "וקדיש אחר יאמרו אחר סיום כל התפלה שהיא מצוה בפני עצמה ואינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה", הרי שהקדיש מורה על סיום מצוה אחת ושאינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה, וכיון שתחנון היא סיום מצוות תפלה וכמש"כ הב"י שהוא כענין תפלה אריכתא, א"כ צריך לומר קדיש כשסיים את התחנון. ואף שכבר אמר קדיש אחר תפלת י"ח, מ"מ צריך להפסיק בין תחנון לבין אשרי כדי להרחיק שכם שתי מצוות שונות ושאינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה, וכמש"כ הראב"ד והלבוש. ובודאי שאין הפסד באמירת קדיש אחר התחנון ואף שכבר אמרו קדיש אחר תפלת י"ח, דהרי מותר לומר קדיש על הפסוקים וכמש"כ הראב"ד הנ"ל. וכתב הלבוש (סי' קל"ג ס"ל) שאומרים קדיש אחר עניו, ואפילו אם אין יחוס יאמר אותו אחד מי שאין לו אב ואם, ובעשה שהרי לעולם צריכין לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים, ובעניו יש ג"כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו עיי"ש, הרי שיש לומר קדיש אחר אמירת פסוקים, והרי גם בנפילת אפים איכא פסוקים וצריך לומר קדיש אחריו. ואין לומר שהקדיש שאומרים אחר אשרי יועיל להפסוקים של נפילת אפים, דהרי כתב הלבוש שצריך לעשות הפסק בין פסוקי תחנון לפסוקי אשרי. ואף שכתב הבאה"ע (סי' נ"ה סק"א) בשם הר"ג שעוד למעט בקדישין עיי"ש, היינו כשאין בו צורך שבקדיש אחד אפשר לפטור פסוקים הרבה, אבל בנ"ד צריך להפסיק בין מצות תפלה לבין מצות אשרי, א"כ אין זה קדיש בכדי אלא לצורך, וא"כ ודאי שאין שום הפסד באמירתו, ולכן יש לומר קדיש אחר התחנון ואף שכבר אמר קדיש אחר תפלת י"ח. [ועיין סמ"ע חו"מ (סי' רס"ז סק"ד) דסדר קדושה דשחרית ענין בפני עצמו הוא כמו מעריב לגמרה, ומיד אחר הקדיש דנפילת אפים מתחיל סדר קדושה לכן מוחזק ואומרין אשרי עיי"ש. הרי דאשרי הוא ענין חדש לגמרי, וא"כ ראוי לומר קדיש אחרי התחנון לפני אשרי, ואף שכבר אמר קדיש אחר תפלת י"ח. ועיין שו"ת הג"ר עיאה וויל הנדמ"ח (או"ח סי' ג'), ומשם סייעתא לדברינו]. והבלע"ד כתבתי.

הִלְכוֹת תְּפִלָּה סִימָן קד

ב הָרב רַבֵּנוּ יוֹנָה ג שָׁם וְהָרא"ש ד יְרוּשַׁלְמִי דְּבָרוֹת ט' וּכְכָלֵי שָׁם ה שָׁם לי וְשָׁם ל"ג

(א) (ג) **עוֹבֵד גְּלוּלִים, אִם אֶפְשָׁר לוֹ לְקַצֵּר, [ב]דְּהַיְנוּ שֶׁיֹּאמַר תְּחִלַּת הַבְּרָכָה וְסוֹפָהּ קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ אֵלָיו, יְקַצֵּר,**
(ד) **[ג]אוֹ אִם אֶפְשָׁר לוֹ שֶׁיִּטֶּה מִן הַדֶּרֶךְ יִטֶּה וְלֹא יַפְסִיק בְּדִבּוּר, (ה) וְאִם אִי אֶפְשָׁר לוֹ יַפְסִיק: ב [ד]הָיָה מִתְפַּלֵּל בַּדֶּרֶךְ וּבָאָה בְּהֵמָה אוֹ קָרוֹן כְּנֶגְדּוֹ, יִטֶּה (ו) מִן הַדֶּרֶךְ וְלֹא יַפְסִיק, *אֲבָל (ז) בְּעִנְיָן אַחֵר (ח) אֵין לַצֵּאת מִמְּקוֹמוֹ עַד שֶׁיִּגְמֹר תְּפִלָּתוֹ, אֶלָּא־אִם־כֵּן הוּא (ג) (ט) בַּתַּחֲנוּנִים שֶׁלְּאַחַר הַתְּפִלָּה: ג *[ה]וַאֲפִלּוּ נָחָשׁ**

מִשְׁנָה בְּרוּרָה

(ט) בַּתַּחֲנוּנִים. דְּאָז מֻתָּר אִם הֶעָקִירָה לְצֹרֶךְ מְצִוָה קְצָת, כְּגוֹן מַה שֶׁאָנוּ נוֹהֲגִין בַּשְּׁלִיחַ־צִבּוּר שֶׁתֵּכֶף אַחַר חֲזָרַת הַתְּפִלָּה עוֹקֵר רַגְלָיו וְיוֹשֵׁב לְתַחֲנוּן בִּמְקוֹמוֹת שֶׁנּוֹהֲגִין לוֹמַר תַּחֲנוּן כִּישִׁיבָה, וְכֵן עוֹלֶה לַבִּימָה לְקְרִיאַת הַתּוֹרָה, אַף שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עֲדַיִן לְהַקַּדִּישׁ שֶׁעַם "תִּתְקַבֵּל" שֶׁפּוֹסֵעַ בּוֹ הַג' פְּסִיעוֹת, אוֹ כְּגוֹן מַה דְּאַמְרִינָן בַּגְּמָרָא בְּרִבִּי עֲקִיבָא, שֶׁהָיָה אָדָם מַנִּיחוֹ בְּזָוִית זוֹ וּמוֹצְאוֹ בְּזָוִית אַחֶרֶת וְהִשְׁתַּחֲוָיוֹת; וְהַיְנוּ בַּתַּחֲנוּנִים שֶׁלְּאַחַר הַתְּפִלָּה, אֲבָל שֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ אָסוּר לְהָאָדָם לָזוּז מִמְּקוֹמוֹ עַד שֶׁיִּפְסַע הַג' פְּסִיעוֹת [מ"א]. כָּתַב הָעֵלֶת־תָּמִיד: לְאַחַר שֶׁפְּסַע הַתְּפִלָּה קֹדֶם שֶׁאָמַר "עֹשֶׂה שָׁלוֹם", אֵין אִסּוּר אִם עָקַר רַגְלָיו לְמִצְוָה קְצָת, כְּגוֹן שֶׁכִּבְּדוּ אוֹתוֹ לִפְתִיחַת אֲרוֹן־הַקֹּדֶשׁ בְּעֵת שֶׁאוֹמְרִים "אֲבִינוּ מַלְכֵּנוּ", שֶׁהָעוֹלָם חוֹשְׁבִים זֶה קְצָת לְמִצְוָה; וּמִכָּל מָקוֹם נִרְאֶה דְּיֵשׁ לוֹמַר קֹדֶם לָכֵן "יִהְיוּ לְרָצוֹן" וְגוֹ':

ב) לודות נפילת אפים להש"ץ אם אומרו מעומד או מיושב. בשו"ע ובפוסקים אינו מבואר, אבל עי' ברמב"ם הל' תפלה (פ"ט, ה"ה) דכ' בפירוש דהש"ץ ישב ויפול על פניו וכו', ועי' בת' הריב"ש (סי' תי"ב) דמשמע ג"כ דהמנהג הי' דגם הש"ץ יושב.

אבל ראיתי הרבה נוהגין דהש"ץ נופל על פניו מעומד. וכן הוא המנהג בבעלזא. ומצאתי ג"כ בערוך השולחן (בסי' קל"ח ס"ה) שהביא הרמב"ם דהש"ץ יושב וסיים דאין כן המנהג אצלינו אלא דהש"ץ מטה על לדו מעומד אבל העמוד.

ונראה להסביר המנהג דהש"ץ עומד ונופל מעומד. דעי' בשו"ע (סי' קכ"ג ס"ה) דכשחוזר הש"ץ התפלה בקול רם אינו צריך לחזור לפסוע ג' פסיעות ועיי"ש במג"א בשם התרומת הדשן משום דסומך על הקדיש שאחר ובא לציון ואעפ"י שמפסיקין בקה"ת והלל וא"מ, כולהו לסדר התפלה נאים עיי"ש, ועי' בלבוש. והנה הטור כתב (בסי' קל"ח) בשם רב נטרונאי דנפילת אפים בליבור על פניהם הוי רק רשות, וכיון דהוי רק רשות א"כ י"ל דחושבין דאם הש"ץ עוקר רגליו ממקומו כדי לישב הוי הפסק בין שמו"ע למה שפוסע אח"כ ובשלמא מה שעוקר ממקומו לצורך קרה"ת לא הוי הפסק כיון דהוי חובה אבל מה שעוקר ממקומו לישב לצורך נפילת אפים י"ל דהוי הפסק. [ועי' בפרישה (רס"י קכ"ב) לאחר שהביא הת"ה הנ"ל כ' וז"ל מכאן משמע דאסור לש"ץ לדבר בינו בינו כיון דהכל מענין תפלה א' הוא והקדיש חוזר על כולן]. וע"כ י"ל דחושבין אולי העקירה של הש"ץ ממקומו כדי ליפול על פניו שהוא רשות הוי הפסק, ע"כ נהגו שיפול הש"ץ מעומד.

רמ"א - או"ח - סימן קלא סעי' ד

וּבְיוֹם הַמִּילָה שֶׁאֵין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן דַּוְקָא שַׁחֲרִית שֶׁמַּלִּין אָז הַתִּינוֹק, אֲבָל בְּמִנְחָה אָף עַל פִּי שֶׁמִּתְפַּלְּלִין אֵצֶל הַתִּינוֹק הַנִּמּוֹל אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, מָה שֶׁאֵין כֵּן בֶּחָתָן שֶׁאֵין אוֹמְרִים (יג) תַּחֲנוּן כֹּל הַיּוֹם כְּשֶׁמִּתְפַּלְּלִין אֵצֶל הֶחָתָן (הגהות מיימוני פ"ה מה"ת)

באר היטב

(יג) **תַּחֲנוּן.** אֲבָל בַּ"ח בְּשֵׁם רַשַּׁ"ל כָּתַב שא"א תַּחֲנוּן בְּמִנְחָה כְּשֶׁמִּתְפַּלְּלִין אֵצֶל הַתִּינוֹק, וְכֵן נוֹהֲגִין בְּבְרִיסְק דליטא וְכֵן נוֹהֲגִים בְּקְרָאקָא וְכֵן נִרְאֶה לְהָקֵל כֵּיוָן דנפילת אַפַּיִם רְשׁוּת, (ט"ז שכנה"ג עמ"א)

משנת יוסף

חלק ז - סימן כח

תחנון ביום הלולא של צדיק

אחדשה"ט,
בשאלתו במקום שאין אומרים תחנון ביארצייט של צדיקים, אם הפטור חל על כל המנין, או דוקא לחסידי אותו צדיק. ובאופן שרוצה להשלים התחנון אם יכול להשלימו אחרי קריאת התורה, או שההפסק ביטל ענין התחנון. וכן אם יציאה לבהכ"ס הוי הפסק.

הלולא דצדיק, שלא לומר בו תחנון, מנהג עתיק הוא אצל החסידים, ומקורו מהזוה"ק שרשב"י קרא ליום פטירתו "הלולא", וביום זה נעשה יחוד גדול בעליונים ע"י עליית נשמתו, והמתקת הדינים וביטול גזירות רעות ח"ו (עי' סוף האדרא זוטא, ובשערי האדרא שם). לעומת זאת יום תענית הוא יום שמת בו רבו, ועי' שו"ת חת"ס (מיו"ד סי' רלג) וכבר נכתב ע"ז הרבה. — ומנהג הלולא זה לא לומר תחנון התחיל מתלמידי הבעש"ט ז"ל.

ויש שני מיני הלולא, יש של אבות החסידות, שזה שייך לכל עדות החסידים, ויש של כל עדה מרבותיהם. ועפ"ז נהגו בכמה בכנ"ס של חסידים, לא לומר תחנון בימ"ל של אבות החסידות, ושל רבותיהם הם, אבל בשאר צדיקים אומרים. וכן נהגו בביהכ"נ סדיגורה בירושלים ת"ו. — וא"כ בביכ"נ כלל-חסידי אפשר לבטל התחנון רק בימ"ל של אבות החסידות, ואי אפשר לכל אחד כשהוא ש"ץ לבטל כולם מתחנון בימ"ל של הצדיק של העדה שהוא משתייך אליה. דא"כ תחנון מה יהא עליו.

ובביכ"נ כללי-כללי, שכל הנגש לעמוד מתפלל לפי הנוסח שלו, מצלי להתחשב עם המתפללים ולפעמים רובם מעדות המזרח, או ליטאים, שאומרים תחנון במנחה, כל ג' כמנהגו, עם או בלי נפילה על פניו, ואין לו שחר מה שקורה לעתים שהש"ץ הוא מעדה שאף פעם לא אומרים תחנון במנחה, ותיכף אחרי מזרח הש"ץ אומר קדיש, ומבטל כולם מי"ג מדות ווידוי ונפ"ל. ואם הוא אינו אומר תחנון במנחה, יש לו עכ"פ להמתין עד שהצבור יגמרו, ואז יאמר קדיש.

דלעולם לדעת שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כג) יש לש"ץ להתפלל בנוסח הצבור, שהרי הוא שלוחם להוציאם. אלא כיון שאי אפשר למנות מי הם הרוב דמנין המתקבץ ב"שטיבלאך", וגם שלא יבואו למריבה, נהגו ב"שטיבלאך" ובביהכ"נ הכללי-כללי להגרר אחרי הש"ץ, גם אם הוא יחידי בנוסח שלו. אבל אין לו רשות לבטלם לגמרי מתחנון.

ולפ"ז מי שמתפלל בביכ"נ חסידי או שטיבלאך, והוא אינו משתייך למנהג לבטל היום תחנון. יאמרנו בלחש בלי נפילה על פניו (אשר זה מנהג הספרדים) לפני או במשך קרה"ת, ואח"ז מיד התחינה. — ובשו"ת משנ"י (ח"ד או"ח סי' ח) האריכו בש"ד בחשיבות תחנון ו"הוא רחוק" (ושם בסופו) שאפי' כשע"פ הלכה אין הצבור אומרים תחנון (חתן, מילה וכדו') רשאי יחיד לאומרו. — ועניית אמן וברכו וכו' ל"ה הפסק (עי' כה"ח קלא, ג והלאה). — וגם ברכת אשר יצר אינה הפסק, והוי עדיין בלעותא אריכתא.

יביע אומר

חלק ג - או"ח - סימן יא

אין לבטל נפ"א בלתי יסודות נכונים בפוסקים. ולא משגחינן על מנהגים גרועים שנוסדו לאחרונה שלא ברצון חכמים. כמו שראיתי נוהגים שלא לומר נפ"א ותחנונים ביום פקודת השנה (יארצייט) של גאונים וצדיקים, מפני שחושבין אותו ליו"ט ועושים בו סעודה ושותים לחיים. ומביאים ראיה מהילולא דרשב"י ביום ל"ג לעומר. וע' בקצות השלחן (בדה"ש סי' כד ס"ק יט) שכן מנהג חסידי פולין. ולו חכמו ישכילו זאת, דא"כ אין לך יום שלא נפטרו בו מגדולי ישראל מימות הנביאים והתנאים והאמוראים עד עתה. וא"כ אין מציאות לומר נפ"א. ובטלת דין וידוי ותחנונים לעולם. וכבר האריך בשו"ת שם אריה (חאו"ח סי' יד) בדברים של טעם שאין להביא כל ראיה מהילולא דרשב"י. ע"ש. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב חמישאה (סי' לט). ע"ש. ובש"ע(סי' תקף) מבואר שצריך להתענות בימי פטירתם של צדיקים. וע' בכה"ח שם (ס"ק כד) שצריך להוסיף בהם בוידוי „גרמנו למיתת הצדיקים". וכן ראיתי להגאון ממונקאטש בס' דברי תורה ח"ג (סי' פג) ובנימוקי או"ח (ס"ס קלא), שקצף ורגז על מנהג זה שהוא מנהג שטות. ושמביא לידי גיחוך. ושאין ראיה מל"ג לעומר. ע"ש. ולכן אם נזדמן לאחד להתפלל בבהכ"נ של הנוהגים כן, ואין בידו למחות, צריך שיאמר הנפ"א לבדו.

רבבות אפרים

חלק ב - סימן מו

ב) במתפלל במנין שאין אומרים תחנון. הצריך לנהוג כמו שהם נוהגים. ונראה אם הם לא אומרים בגלל ההלכה אז לא יאמר כמו שהם. אבל אם הם לא אומרים בגלל פטור אלא מטעם שיש יארצייט של אחד, אז מדוע יבטל מנהגו ויאמר תחנון. ואפילו באחד שאומר וידוי וי"ג מדות ומתפלל במקום שאין אומרים יכול לומר ואין בזה משום שינוי מנהג אבותיכם כמ"ש באבני נזר אור"ח סימן כ"ט כי אחר התפלה יכול לומר מה שירצה אפילו כסדר יוה"כ. וכ"ז ביחיד אבל בש"ץ בודאי שלא יכול להוסיף מה שהצבור לא מוסיפים כי לא שלחוהו לומר הי"ג מדות (ועי' יסודי ישורון ח"ב עמוד פ"ד). ואם הוא לא אומר י"ג מדות והם אומרים עליו לנהוג כמותם כי יהיה היכר שלא עושה כמנהג המקום. וכמו שהשיב לי מו"ר הרה"ג ר' משה פיינשטיין שליט"א באגרות משה אורח חיים ח"ג סימן פ"ט. ועיין מ"ב סימן קל"א סקכ"א, ועי' בכף החיים בסקס"ח ומשמע אפי' אם לא אמרו תחנון בגלל יארצייט ועיין מה שכתבנו בסימן מ"ד.

נפש שער ב - פרק יח החיים

הגה"ה וְלָכֵן תִּקְנוּ, שֶׁתֵּכֶף אַחַר הָעֲמִידָה, יִמְסֹר נַפְשׁוֹ וְרוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ לְגַמְרֵי לְמִיתָה, בַּפָּסוּק אֵלֶיךָ ה' נַפְשִׁי אֶשָּׂא[88], וּלְהַעֲלוֹתָם עִם הנר"ן שֶׁל ג' הָעוֹלָמוֹת, וּלְכוֹלְלָם יַחַד בְּמַלְכוּת דְּאֲצִילוּת כמ"ש בִּפְרִי עֵץ חַיִּים סוֹף פֶּרֶק ז' מִשַּׁעַר הַתְּפִלָּה, וְהוּא עִקַּר כַּוָּנַת כָּל נְפִילַת אַפַּיִם הַנִּזְכָּר בַּתּוֹרָה, כמ"ש בַּזֹּהַר קְרַח קע"ו ב' הנז"ל בִּפְנִים, תָּא חֲזִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מָסְרוּ גַּרְמֵיהוּ לְמִיתָה, בְּמַה, בְּגִין דִּכְתִיב "וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת" כו', וּבְכָל אֲתַר נְפִילַת אַנְפִּין לְהַהוּא אֲתַר הַוֵי כו', "אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת, דְּאִהוּ אֲתַר דְּנִשְׁמָתִין דְּעָלְמָא, וְכָל נִשְׁמָתִין תַּמָּן סַלְקִין וּמִתַּמָּן אַתְיָן. וְלָכֵן צָרִיךְ לְכַוֵּן בִּרְעוּתָא דְּלִבָּא כְּאִלּוּ נִפְטָר מִן הָעוֹלָם לְגַמְרֵי, [בּוֹא וּרְאֵה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מָסְרוּ עַצְמָם לְמִיתָה בְּמַה בְּגִין שֶׁכָּתוּב וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת וכו' וּבְכָל מָקוֹם נְפִילַת אַפַּיִם לְאוֹתוֹ מָקוֹם הוּא וכו' אֱלֹקֵי הָרוּחוֹת שֶׁהוּא מְקוֹם נִשְׁמוֹת הָעוֹלָם וְכֹל הַנְּשָׁמוֹת לְשָׁם מִסְתַּלְּקִים וּמִשָּׁם בָּאִים. וְלָכֵן צָרִיךְ לְכַוֵּן בִּרְצוֹן הַלֵּב כְּאִלּוּ נִפְטַר מִן הָעוֹלָם לְגַמְרֵי] כמ"ש בַּזֹּהַר סוֹף פָּרָשַׁת בַּמִּדְבָּר, וּבְרֵישׁ פָּרָשַׁת וָאֶתְחַנָּן. וְעַיֵּן הֵיטֵב בִּפְרִי עֵץ חַיִּים בְּכָל פֶּרֶק ב' מִשַּׁעַר נְפִילַת אַפַּיִם, וְהָבֵן. וְעַיֵּן עוֹד שָׁם בְּפֶרֶק ג' וּפֶרֶק ד', וּבְלִקּוּטֵי תּוֹרָה פָּרָשַׁת שְׁלַח, עַיֵּן שָׁם:

88–ב. כן הוא בנוסח האריז"ל בתחנון שלאחר התפלה.

בן איש חי - שנה ראשונה - פרשת כי תשא

יג אַחַר שְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה מִדּוֹת יֹאמְרוּ מֵעַמֹּד: "רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ, רַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ"; וְאַחַר־כָּךְ — מִזְמוֹר "לְדָוִד, אֵלֶיךָ ה' נַפְשִׁי אֶשָּׂא" מִישֶׁב. וְנִקְרָא מִזְמוֹר זֶה נְפִילַת־אַפַּיִם, דְּעִקָּרוֹ נִתְקַן לְאָמְרוֹ בִּנְפִילַת־אַפַּיִם — שֶׁיַּפִּיל פָּנָיו עַל זְרוֹעוֹ הַשְּׂמֹאלִית. וְצָרִיךְ לְהִזָּהֵר שֶׁלֹּא יָשִׂים פָּנָיו תּוֹךְ יָדוֹ הַשְּׂמֹאלִית, דְּיֵשׁ סַכָּנָה, חַס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא יָשִׂים פָּנָיו עַל זְרוֹעוֹ הַשְּׂמֹאלִית. וִיכַסֶּה פָּנָיו בַּטַּלִּית. וְצָרִיךְ לְהִזָּהֵר בִּנְפִילַת־אַפַּיִם בֵּין בְּשַׁחֲרִית בֵּין בְּמִנְחָה. וְכָתוּב בְּסֵפֶר הַכַּוָּנוֹת כַּוָּנוֹת עֲמֻקּוֹת בִּנְפִילַת־אַפַּיִם, שֶׁמּוֹסֵר עַצְמוֹ לְמִיתָה — שֶׁמְּכַוֵּן לְהוֹרִיד נַפְשׁוֹ עַד מְקוֹם הַמִּיתָה, שֶׁהֵם הַקְּלִפּוֹת, וּלְכַוֵּן שֶׁיּוֹצִיא מִשָּׁם אוֹתָם הַבְּרוּרִים וכו' וכו'. וְהַזּוֹכֶה לַעֲשׂוֹת נְפִילַת־אַפַּיִם כִּתִקָּנָהּ — שְׂכָרוֹ גָּדוֹל, וְאוֹיְבָיו נוֹפְלִים לְפָנָיו. אַךְ בַּעֲווֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים אֵין אִתָּנוּ יוֹדֵעַ בְּדָבָר זֶה, וְאֵין בָּנוּ כֹּחַ לְכָךְ.

תשובות חלק א - או"ח - סימן קלד והנהגות

שאלה: היאך סדר נפילת אפים

סוד נפילת אפים נורא מאד, ועיקרו מעיקרא היה ליפול בקרקע ממש כמו ביוה"כ, רק נהגו איסור בקרקע, והיום עיקר המצוה לפי הקדוש האריז"ל שבין ברכיו מחבק זרוע שמאל בימין ונופל על השמאל, ורוב בני אדם לא ידעו ליפול על פניו כלל, שעיקרו ליפול בראשו מטה מול הקרקע ובזרוע ולא ביד וכמבואר גם בסידור רבי שבתי. ועיין באורך בענין זה ברבינו בחיי פר' קרח על הפסוק וישמע משה ויפול על פניו.

והבאנו לעיל שהספרדים בארץ ישראל לא נופלים על אפים לתחנון כלל רק יושבים, עיין במ"א קל"א (ס"ק ה') בשם הזוה"ק שעונש חמור למי שאינו מכוון בנפילת אפים שמת בקיצור ימים, ומסיק שלכן אנו רק אומרים רחום וחנון ולא לדוד אליך ה' נפשי אשא, והספרדים בארץ ישראל נהגו לא ליפול כלל בתחנון מחשש הנ"ל והם אומרים באמת המזמור "לדוד אליך ד' נפשי אשא", והבאנו שב"שלחן הטהור" (קל"א) כתב שלגבי הסכנה אם נופל אין חילוק אם אומר נפשי אשא או אין במות זכרך שאנו אומרים, אם הוא בלי כוונה הרי זה סכנה, ולכן גם אצל החסידים נהגו להקל מאד ליפטר לא ליפול על פניו בסיבה כל שהיא.

וראוי להשתדל לכוון מאד בנפילת אפים, ובמיוחד כשאומר "כי אין במות זכרך" יכוון שאין רצונו למות אלא לחיות ולקדש השם תמיד, ויזכה באמירת תחנון בכוונה למעלות הרבה לכבוש היצר ודביקות בקונו וכמבואר בכתבי הקדוש האריז"ל, ויפול נגד ברכיו בזרוע וכמ"ש, וזוכין בתחנון למעלות הרבה, ולכן אינו ראוי לבטלו כלל אלא כשפטורין.

ואצל כמה מהחסידים לא אומרים תחנון כל יום במנחה, ולאו דוקא כשמתפללין סמוך ללילה, ולא שמענו ע"ז טעם ברור, אבל אולי הטעם כמ"ש שלעת מנחה טרודים למהר ולא מכוונים כראוי, ולכן יש בזה סכנה, ונמנעו לומר תחנון כלל במנחה.

ומנהגינו להקפיד לומר תחנון גם במנחה וכמבואר בפוסקים בס' קל"א דרק בימים שפטורים מחמת שמחה פוטרים גם במנחה שלפניהם וכ"ה ברמב"ם פ"ז מתפלה הי"ח, אבל אנו נופלים לפני שקיעה דוקא. ואף שמדינא מותר ליפול גם בין השמשות כמוש"כ בט"ז סי' קל"א ובמ"ב שם סקי"ז, הלוא בגר"א זצ"ל (א"ח תנ"ט) מביא שמשמרות בשמים מנץ עד שקיעה, ולפי זה נראה שדינים גוברים בלילה היינו משקיעה, ולכן נמנענו ליפול ולהתפלל תחנון שצריך בכוונה גדולה, ושייך אז ביותר אזהרת הזוה"ק ליפול רק כשמכוון ומבטל הדינים, ולפי זה גם בבוקר למתפללין מוקדם קודם נץ ונופלים כמוש"כ בשו"ע סי' קל"א ס"ג, יזהרו אז לכוון שדומה לאחר שקיעה וכמ"ש או יזהרו לא לומר תחנון לפני הנץ, ותוקף דינים משקיעה עד נץ וכמ"ש. [ע"ע באשל אברהם בוטשאטש סימן צ' דלפי הזוה"ק פ' וישב יש להתפלל אחר הנץ דוקא יעו"ש].

שיחות קידושין חיים

בין אדם לחבירו

שני סיפורים נפלאים ממרן החזון איש זצוק"ל בזהירות שלא לפגוע באיש

שמעתי שני ספורים נוראים ממרן החזו"א זצוק"ל שעשו בבית מדרשו דברים נגד דעתו ורצונו בצורה גסה וחוצפה נוראה, ולא הקפיד ולא אמר מלה כלל, וגם הזהיר מאד למתפללים שלא לפגוע ח"ו באלו שהתחצפו ועשו נגד דעתו ורצונו. אחד מהמתפללים הקבועים אצלו היה' לו זמן נץ החמה משלו פרטי, וכשהי' "אבל" ל"ע התפלל לפני העמוד, והעיז להתפלל בנץ שלו, ולא כזמנו של החזו"א, וככה סבל ממנו במשך שנה שלימה. ולמרות שכידוע הקפיד מאד להתפלל עם הנץ, אבל כנראה שיותר מזה הקפיד שלא לפגוע באיש וגם הזהיר מאד ליתר המתפללים שלא לפגוע בו, אכן, זהירות למופת.

וכן היה פעם מעשה באחד שהתפלל לפני העמוד כש"ץ בתפילת מנחה, ובמקרה התפלל אחד שאצלם לא נהוג נפילת אפיים במנחה ולמרות שאין לזה שום מקור בהלכה שלא לומר נפ"א במנחה ובפרט כשמתפללים אצל פוסק הדור — משה רבינו של דורינו, והש"ץ גמר חזרת השמו"ע ומיד אמר קדיש ועלינו, העיז והתחצף האיש בעזות מצח ולא אמר תחנון, ומרן החזו"א אחר עלינו התיישב לנפ"א בדממה ובשקט, ואח"כ נפרד ממנו הש"ץ בברכה לבבית כרגיל והחזו"א לא אמר לו מילה ולו ברמז קל. מכיון שלא רצה ומטבעו — עדינות נפשו אינו יכול לפגוע בא"א. ולמרות שזה הי' חוצפה נוראה לעשות מעשה נגד ההלכה — והמנהג בבית מדרשו של החזו"א. כמה לימוד אנו יכולין וצריכין ללמוד ממעשיות אלו, ושלא לקפוץ ולא לפגוע באף אחד עבור כל דמיון או איזה דבר קטן, שע"פ רוב מתברר שהי' כאן איזו טעות...

כוונת נפילת אפים, ונשים לענין נפילת אפים

א. עפ"י הזוה"ק יש בנפילת אפים ענין של מסירות נפש, כלשונו (במדבר ק"כ: הובא בב"י ומג"א ועוד פוסקים) "בעי ליה לבר נש לאחזאה גרמיה בתר דסיים צלותא דעמידה כאילו אתפטר מן עלמא וכו' למינפל ולימא לגביה אליך ה' נפשי אשא וכו', ולאו בפקדונא כמו בלילא, אלא כמאן דאיתפטר מהאי עלמא ודאי" וכו'

והנה, לגבי כוונת מסירות נפש כבר הזהיר בזוה"ק שיש מאד ליזהר שיהיה בכוונה נכונה[1] ולא מן השפה ולחוץ, וכלשונו (שם) "ותיקונא דא בעי בכוונה דליבא, וכדין הקב"ה מרחם עליה ומכפר ליה לחוביה, ווי ליה למאן דאתי למפתי למריה בליבא רחוקא, הא גרים עליה לאיסתלקא מעלמא עד לא מטי יומו וכו', בגין דכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני" וכו', ועקב דברים חמורים אלו נתפשט המנהג מקדמת דנא אצל רבים לא לומר המזמור אליך ה' נפשי אשא (וכדלהלן אות ז'), אך לכוין את כוונות הרבינו בחיי הנ"ל ראוי ונכון מאד לכל אחד, וזוכה למעלות רבות[2] ע"י נפילת אפים בכונת הלב.

והמנהג[3] שאין הנשים נופלות על פניהם, וכבר נאמרו[4] מספר טעמים מדוע לא נהגו הנשים בכך.

להפסיק בדיבור או בדברים שבקדושה בין שמו"ע לנפילת אפים

ב. סעי' א', שו"ע: אין לדבר בין תפילה לנפילת אפים. ואם עבר ודיבר, אם כי ודאי דצריך ליפול על פניו (וכמ"ש במ"ב סק"ב), אך שוב אין[5] הנפילת אפים פועלת כל כך כמו אם לא הפסיק.

ובמ"ב (סק"א) בשם מג"א דשיחה בעלמא לית לן בה, אך מ"מ מאד[6] צריך ליזהר בזה, כי מדברי[7] הזוה"ק והאר"י ז"ל משמע דאפילו שיחה בעלמא אסור, ואף דברים שבקדושה שהתירו הפוסקים לענות בעת נפילת אפים ולפניו היינו דווקא עניית איש"ר וקדיש וקדושה וברכו ואמנים של שאר הברכות, אבל אין[8] להפסיק באמירת ויהי בנסוע ובריך שמיה או עלינו[9] לשבח יחד עם הציבור אם עדיין לא גמר נפילת אפים, ורק הוידוי והתחנון התירו לומר קודם נפילת אפים.

טעה הש"ץ ואמר חצי קדיש מיד אחר חזרת הש"ץ ביום שיש בו תחנון

ד. שם: ומנהג פשוט לומר ואנחנו לא נדע וחצי קדיש. ואם התחלפו השליחי ציבור לאחר חזרת הש"ץ יאמר[13] החצי קדיש הש"ץ הראשון זה שאמר החזרה.

וכתב בלבוש (סי' קל"ב סעי' א' הו"ד בפמ"ג מ"ז סק"א) הטעם שאומרים חצי קדיש אחר תחנון כדי להבדיל בין פסוקי התחנון לפסוקים שאומרים אח"כ, ולכן[14] ש"ץ שטעה והתחיל חצי קדיש מיד אחר החזרה, והוא יום שיש בו תחנון, יאמרו תחנון אחר הקדיש, ואחר התחנון יאמר הש"ץ שוב חצי קדיש, ויש[15] הסוברים שלא יאמר הש"ץ שוב חצי קדיש אחר התחנון.

סדר נפילת אפים עפ"י מנהגי האשכנזים והספרדים

ז. מ"ב סק"ג: הנה נפילת אפים שנהגו בה בימים ראשונים היה בדרך קידה דהיינו ליפול על פניו ארצה ושלא בפישוט ידים ורגלים ועכשיו לא נהגו ליפול על פניהם ממש אלא בהטית הראש וכיסוי הפנים בלבד. והטעם[28] ששינו המנהג ואין נופלים אפים ארצה הוא עפ"י הנתבאר בשו"ע להלן (סעי' ח') שאין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו ארצה אא"כ בטוח שיענה כיהושע בן נון, ולכן אין נופלים על הארץ ממש (כדרך שעושים בר"ה ויוה"כ), והטעם שנהגו להטות הראש[29] לצדדים כתב המג"א (סק"ב וסק"כ) לפי שאסור להשתחוות נגד אבן ורצפת אבנים, ואף שאינו משתחוה ממש באופן שפניו דבוקות על הרצפה, מ"מ כיון[30] שכוונתו לנפילת אפים אסור, וזה ג"כ טעם[31] כיסוי הפנים בבגד כדי להפסיק בינו לבין הקרקע.

וסדר נפילת אפיים עפ"י הקבלה וכתבי האר"י ז"ל שתהיה בישיבה[32], ויטה ראשו ופניו על[33] זרועו למעלה סמוך למפרק, ולא על כף ידו, כי גורם[34] ר"ל סכנה, כי בכף ידו של אדם כתובים עוונותיו.

ומנהג רבים מבני אשכנז עפ"י המג"א (סק"ה) שלא לומר מזמור 'לדוד אליך ה' נפשי אשא', דעפ"י הזוה"ק (המצוטט לעיל אות א') יש סכנה למות בקוצר ימים ר"ל אם אינו מכוון כדבעי ובריעותא דליבא, ולכן אומרים[35] קאפיטל 'רחום וחנון' וכו', ועפ"י רוב המנהגים[36] אין לומר בתחילה הפסוק 'ויאמר דוד אל גד' וכו', כי פסוק[37] זה מוזכר לענין פורענות.

והספרדים נוהגים לומר מזמור אליך ה' נפשי אשא, אך מטעם התשש לדברי הזוה"ק הנ"ל נוהגים[38] שאין הם נופלים על פניהם כלל אלא ישבים[39] כרגיל ותו לא.

קלא - 1. עיין אשל אברהם בוטשאטש 'ומי שלבבו שלם לעשות עצמו טפל לרצון השי"ת בבחינת בטל רצונך נראה שאין לו שום חשש, הגם שלפעמים אומר נפילת אפים בלי שום כוונה, אין זה בכלל ליבא רחוקא שכתוב בזוה"ק, כי הכוונה רק במי שיש בו ח"ן צד סרבנות נגד רצון עליון משא"כ במי שלבו שלם רק שאומר לפעמים בלי כוונה" וכו'. 2. עיין בה"ח סק"ג בשם פרי עץ חיים: א. נעשה בריה חדשה. ב. נותנים לו עוז ותעצומות ללחום עם היצה"ר. ג. תוספת שכל בתורה וסודותיה. ד. תוספת דביקות בקונו. ה. זוכה למסילה וכו' אשרי אדם וכו' מסילות בלבבם. ו. השפעה לשכינה. ז. אין הקב"ה בא על ידו, וכו'. 3. ס' הליכות בת ישראל פ"ב סעי' י"ב. 4. שו"ת מחזה אליהו סי' כ' דאפשר משום שניתקן כדי להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפ"א כדרך תפלת משה רבינו, ואשה לכמה מן הפוסקים אינה חייבת בק"ש ובפסוד"ז ואינם בכלל תפילה בישיבה, ובהליכות בית ישראל שם דכיון דנפ"א רשות כמ"ש בטור בשם רבי נטורנאי גאון אפשר דהוי כתפלת ערבית דלא קיבלוהו עליהם הנשים. 5. ט"ז סק"א הגמ' ב"מ בפרק הזהב (נ"ט:) ברבי אליעזר דלא שבקה ליה אשתו למיפל על אפיה שהיותה מפסקת אותו לשאר דברים, ושוב אם יהא נופל על פניו לא היתה תפלתו כל כך נשמעת עבתו"ד, כה"ח סק"ד. 6. עיין ערוה"ש סעי' ג'. 7. בה"ח סק"ד, וע"ע לעיל סי' ק"ל אות ב'. 8. שו"ת שבה"ל ח"ז סי' ר"ב. 9. שו"ת קנה כושם ח"ב סי' ח', ולענין ברכת אשר יצר ימתין עד אחרי נפילת אפים, דוראי לזמן מרעט לא יתאוה שוב, ולענין ברכת ברוך ורעם אם הוא לפני נפילת אפים יברך, אך באמצע נפילת אפים אם מסתבר שיהיה עוד ברקים ורעמים גם בשיגמור נפ"א לא יברך עתה, והטעם בכ"ז כי בכה"ח סק"ב מביא כמה פוסקים דדין אמצע נפילת אפים כאמצע ק"ש. וע"ע משנ"ב סי' ק"ח סקי"ב במי ששכח להתפלל ערבית ומתפלל שחרית שתיים יתפלל התפילה השניה אחרי תחנון ונפ"א, וה"ה בלא התפלל שחרית ומתפלל מנחה שתיים. 10. כה"ח סק"ל, וכ"כ במקור חיים לחרי"ם בשם מגלה עמוקות, וכ"ה סי' ג' אות י"ב. 13. שו"ת רבבות אפרים ח"א פי' צ"ח. 14. שו"ת להורות נתן ח"ו סי' ז', וע"ע ס' הליכות שלמה פי"א אות ב' שאם נזכרו בקריה"ת, יאמרו התחנן אחרי קריה"ת. 15. שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' צ"ז דכיון דתחנון רשות הוא כדאיתא בעור לכן לא יאמר שוב קדיש, ויש להוסיף דלפי טעם המטה משה (עמוד העבודה אות ר"ח) דהה"ק הוא לסימן סיום התפילה בודאי אין לומר שוב ח"ק, ובארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ה מביא עובדא אצל החזו"א דטעה הש"ץ והתחיל קדיש והורה דשוב לא יאמרו תחנון, וע"ע להלן הערה 144. 16. ערוה"ש סעי' א' וב', עיי"ש עוד טעמים. ובסידורים ישנים ח"ג סי' נ"ב. 28. הנה מקור הדברים הוא בגמ' (מגילה כ"ב:) דאביי ורבא כי נפלו אאפיהו מצלי אצלויה, והיינו מטין על צידיהן ולא נופלין על פניהם ממש, ובפירוש ענין זה האריכו הראשונים הרבה, עיין טור וב"י וב"ח ועוד נו"כ בטור רשו"ע, ומש"כ הוא עפ"י מסקנת והבנת ערוה"ש סעי' ד', ובשו"ת דברי יציב ח"א סי' ע"ד כותב עוד טעם נפילת אפים ארצה צריך שיהיה במקום שיש ספר תורה דילפינן מיהושע בן נון (יהושע ז' ו') שנפל על פניו ארצה לפני ארון ה', ועפ"י הזוה"ק כשאין ס"ת או בשיש ס"ת בלתי כשר יש סכנה בדבר, וכעין הא דהנצאת ס"ת לבית הקברות, וכיון שלדידן אין אנו בקיאין בחסירות ויתירות (וכהא דסי' קמ"ג אות ט"ז) לכן ביטלו נפילת אפים ארצה, ולדברי הרמ"א (סעי' ב') אף בנפילת אפים שלנו יש להקפיד למקום שיש ס"ת, זכר לנפילת אפים דומיהם, והמחבר לא ס"ל ליזהר בזה כי נפ"א שלנו אינה נפילה גמורה אפיים ארצה (ועיין בדברי ביה"ל דלהלן, וצ"ע עפ"י המג"א), והנה בר"ה ויוה"כ שנופלים אפים ארצה אין בזה משום חשש, משום שאין עיקרה ודזוי ומסירות נפש וקבלת התפילה, אלא משום הזכרת השם ורוממות האל, וממילא אין זה אפיים ארצה כעובדא דיהושע בן נון, עבתו"ד, ויש הנוהגים שגם בר"ה ויוה"כ שנופלים ארצה מטים פניהם לצד. 29. והיינו, שצריך לעקם פניו מעט, כמו שמסתכל לצדדים. 30. ובביה"ל (ר"ה להטות) סובר שאין זה איסור מדינא כיון שאין נופל אפיו ארצה, ולדברי מה שנזהגים להטות הראש לאחד מהצדדים כי בזמניהם שהיו נופלין ארצה היו חייבים בכך, ועתה הוא כעין זכר למה שנהגו בזמניהם. 31. כן הוא עפ"י המג"א (סק"ב) דצריך שיהיה דבר חוצץ בין פניו לקרקע עיי"ש, ואין הכיסוי בבגד בגלל נפילת אפים, דלזה א"צ בגד, ולכן ההמונים שנוהגים ליפול על פניהם באופן שמשעינים את גובה המצח על הזרוע וכל הפנים מגולות ובלא הטיה לצד (כמו שמסתכל לאחד מהצדדים, וכנ"ל), נמצא פניהם מגולים נגד הרצפה וללא כיסוי ולאו שפיר עבדי, אלא צריך להליט פניו על הזרוע או בשחרית להליט פניו בטלית, או שיפול על פניו בעומק השלחן ובזה השלחן דוי הפסק בין פניו לקרקע. 32. ובמשנ"ב להלן סק"י אם מאחוריו עומד אדם ומתפלל שמו"ע, ואינו יכול לילך לצדדים ולישב, יפול על פניו מעומד, ובקשר גודל להחיד"א זי"ע סי' י"ט סקט"ו שלבל הפחות יסמוך עצמו סמיכה של ממש שאם ינטל אותו דבר יפול, וגם הש"ץ לכתחילה ישב, ואם אינו יכול יעשה סמיכה של העמוד וכנ"ל, ועיין לקט הקמח הח' סק"כ וכ"א עוד בענין ישיבת הש"ץ בנפ"א. 33. בה"ט סוסק"ב. 34. שכנה"ג בהגבי"ה סק"י, החיד"א זי"ע במורה באצבע סי' ג' אות פ"ח, א"ר סק"ב בשם ס' המנהיג, ס' נעם מגדים להפמ"ג דיני נפילת אפים, ועיין בשו"ת באר משה ח"ה סי' ל"ה ראף אם מכסה כף ידו בבגד אינו מועיל לענין סכנה זו. 35. ובליקוטי מהרי"ח מסביר מדוע בחרו לומר דווקא קאפיטל זה, משום דאנו כמתנצלים שאין אנו אומרים מזמור אליך ה' נפשי אשא כי אין בנו כח לקבל מס"נ באמת ואומרים ה' אל באפך תוכיחנו וכו' כי אין במות זכרך וכו', וכדרך הפסוק מה בצע בדמי וכו' הידרך עפר. ועיין בשלחן הטהור (סעי' א') דסובר דכשנופל על פניו אין נפק"מ איזה קאפיטל אומר ובכל ענין יש משום סכנה אם לא יכוין, ולכן נכון לזהר בכוונת נפילת אפים אף כשאומרים רחום וחנון.

36. מקור אמירת פסוק זה מקוצור של"ה, ורובו הסידורים הישנים אין זה מופיע כלל, וב"ה במשנת חסידים שלא יאמרו פסוק זה, וכ"ה בליקוטי מהרי"ח, כה"ח סקל"ד ועוה. 37. ס' שערי רחמים בשם הגר"א זי"ע. 38. כה"ח סקל"ד בשם חס"ל ובן איש חי ועוד, ועיי"ש שיש מתחילים בפסוק 'רחום וחנון חטאתי לפניך ה' מלא רחמים' בעמידה, וישבים ואומרים לדוד אליך ה' וכו', ויש שמתחילים תיכף לדוד אליך, כי בכתבי האר"י אין מופיע כלל רחום וחנון, ובסידור הרב כתוב לומר פסוק רחום וחנון ואח"כ לדוד אליך. 39. ובבן איש חי (פ' כי תשא אות י"ג) שאף שאין נופלין על פניהם מ"מ צריך ליזהר לומר לדוד אליך בנחת ובמתון ולבבו יבין מה שמוציא בשפתיו, והנה כאמור קאפיטל 'רחום וחנון' אינו מופיע כלל בכתבי האר"י ובכל סידורי האר"י ז"ל, ולכן מצינו לאשכנזים המתפללים עפ"י סידורי האר"י ונוסחאותיו אומרים לדוד אליך ה' נפשי, וגם נופלים על פניהם ככל בני אשכנז, וכ"כ בשלחן הטהור סעי' א', ועפ"י האמור צריכים מאד ליזהר שיהיה בריעותא דליבא, ואא"ז זצ"ל נהג שלא ליפול על פניו באופן שפניו בלפי הקרקע (שזה עיקר נפילת אפים וכנתבאר), אלא ביסה פניו ע"י שהרים זרועו בלפי פניו וראשו ישר כאדם שיושב בהרגלו, ואין זה נפילת אפים גמור.

נפילת אפים כשאין ס"ת, והמנהג בירושלים ת"ו

י. סעי' ב', רמ"א: י"א דאין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וס"ת בתוכו אבל בלא זה אומרים תחנה בלא כיסוי פנים וכן נוהגים, ואף[62] למנהג אשכנז שאומרים קאפיטל 'רחום וחנון' יש להקפיד על כך ולא ליפול כשאין ס"ת, אך לא[63] ידלגו על אמירת הקאפיטל כי מסדר התפילה הוא, ואפשר[64] גם לאומרו מעומד.

ובסידור האר"י ז"ל[65] (לרבי שבתי מרשקוב) כתוב "ויפול אע"פ שאין ס"ת שם, אך לא יעשה זה אלא מי שהוא מוחזק בחסידות ובהנהגת קבלה", ובס' ארץ ישראל (להגרי"מ טיקוצינסקי, סי' א' סעי' ט') כתב "ובירושלים נוהגין בנפילת אפים גם בבית שאין שם ס"ת וגם כשאין מקום קבוע לתפילה, דטעם המנהג ליפול רק במקום שיש ס"ת הוא על סמך הרמז בפסוק ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' (יהושע ז' ו') וירושלים שקדושתה קדושת עולם הרי היא כלפני ארון ה'", ויש[66] אומרים שאפשר שאין הדברים אמורים אלא בירושלים שבין החומות ולא בשכונות ירושלים שחוץ לחומות.

וההשתחויה שנוהגים בה בר"ה ויוה"כ, לכו"ע[67] אין צריך דווקא במקום שיש ס"ת, משום שאין עיקרה משום וידוי ומסירות נפש אלא משום הזכרת השם ורוממות האל.

נפילת אפים במקום שיש ס"ת פסול, ספרי קודש, ולילדים בתלמודי תורה

יא. שם: אין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וס"ת בתוכו. וה"ה ספר תורה לחוד די (-מ"ב סקי"א). וכיון[68] שנפילת אפים שלנו אינה בנפילה ארצה כזמניהם, ואינה אלא זכר לנפילת אפים דזמניהם, לכן גם כשיש ספר תורה פסול אפשר לעשות נפילת אפים, וכן נהגו[69] להקל בחדר שיש ספרי קודש, וכמו"כ[70] בביכ"נ שיש שם ארון קודש אך הס"ת לא נמצא שם בקביעות מפני חשש גניבה או שריפה וכדו' ומביאים אותו לארון הקודש רק בשני וחמישי ושב"ק אפשר ליפול אפיים אף בימים שאין הס"ת שם.

וכמו"כ אין[71] חשש כלל לחנך ילדים בתלמודי תורה בנפילת אפים, ואף אם אין בחדר ששם מתפללים ספרי קודש, מ"מ לצורך חינוכם אפשר לסמוך על דברי הבית יוסף ועוד שהתירו נפילת אפים בכל ענין.

נפילת אפים בחדר הסמוך לביהכ"נ או בעזרת נשים

יב. שם: וחצר ביהכ"נ הפתוחה לביהכ"נ וכו' אומר תחנה בנפילת אפים. ובמשנ"ב (סקי"ג) זה דווקא אם עומד נגד הפתח במקום שיוכל לראות את ארון הקודש אבל אם מתפלל בצדדים במקום שאין יכול לראות הארון קודש או אף אם מתפלל מול הדלת אך הדלת סגורה, אפילו[72] אינה נעולה, אין נופל על פניו, אך אם בכניסה להיכל ביהכ"נ יש וילון לית[73] לן בה ושפיר דמי ליפול על פניו אם עומד מול הפתח במקום שיוכל לראות הארון אף שהוילון מפריד.

ואם יש חלון בחדר הסמוך להיכל ביהכ"נ או בעזרת נשים ועומד נגד החלון והחלון פתוח (או שקוף) ג"כ שפיר דמי, אך אם החלון למעלה מקומת איש צריך[74] עיון אם יוכל ליפול על פניו, ואם יש שם ספרי קודש אפשר ליפול אפים (וכמשנת"ל אות י"א).

בענין אמירת תחנון ונפילת אפים במנחה, לפני השקיעה ובבין השמשות

יג. סעי' ג', מ"ב סקי"ז: אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה אין נופלין על פניהם, ובין השמשות של לילה נוהגין ליפול. אך המנהג[75] בירושלים וכן נתפשט המנהג בכל[76] ארץ ישראל וגם ברוב המקומות בחו"ל שאין[77] נופלים על פניהם לאחר השקיעה, מפני שחששו גם בספק לילה לדבריו החמורים של הב"י עפ"י הקבלה שהנופל אפים בלילה הרי זה מקצץ בנטיעות ח"ו, וממילא גם[78] אין אומרים וידוי וי"ג מדות.

ויש מקומות שנוהגים לא לומר תחנון ונפילת אפים במנחה אף שעדיין לפני השקיעה, ומקור המנהג[79] כי בחו"ל שזמן השקיעה ארוך ביותר והיו בדרך כלל מסיימים תפלת המנחה לאחר השקיעה דהגאונים, ולכן לא חילקו ותמיד לא אמרו תחנון במנחה. ולכן אין[80] סיבה מספקת למנהג זה באר"י ולאלו שנוהגים בדרך כלל לסיים מנחה לפני השקיעה, אך כיון שיש איזה אסמכתא לכך[81] עפ"י האר"י ז"ל, לכן מי שמתפלל במנין שנוהגים כן לא[82] יפרוש מהם, אלא יתנהג כמותם ולא יאמר.

תחנון ונפ"א בשמחת בר מצוה, פדיון הבן, סיום מסכתא, הכנסת ס"ת, הילולא דצדיקיא

כד. בה"ט סקי"ג: וכן נראה להקל, כיון דנפילת אפים רשות, ט"ז ושכנה"ג. ומקורו בטור בשם רבי נטרונאי גאון. והנה, עפ"י רוח דברים אלו נשתרשו מנהגים שונים להקל באמירת תחנון בזמני שמחה שונים, כגון בשמחת[140] פדיון הבן כשמתפללים שם מנחה, ונער[141] ביום שנעשה בן י"ג שנה ומניח תפילין לראשונה, וכן בשמחת[142] סיום מסכתא או הכנסת[143] ספר תורה כשמתפללים במקום שנתאספו לכבוד השמחה, וכן ביומא[144] דהילולא של צדיק כשמתאספים יחד אנשים הנוהים לאורו ובכל ימות השנה הוגים בתורתו וביום פטירתו מדליקין נרות ועורכים סעודה לכבודו, וכעין הילולת הרשב"י בל"ג בעומר שכתוב ברמ"א (סעי' ו') דאין נופלין. אך אין[145] להקל בכל הנ"ל אלא למי שקבלה בידם לנהוג כן, זולת לבעל שמחה עצמו[146] שהאפשרות בידו לא לומר תחנון ביום שמחתו.

סי' ע"ד. 63. בה"ח סק"מ. 64. פמ"ג א"א סקי"ז. 65. וכ"ה בברכ"י סק"א דאנן נהגינן כסתימות מרן המחבר לא להקפיד אם יש שם ס"ת וכ"ה עפ"י הקבלה, ועיין נימוקי או"ח שמביא דיעות בדעת הקבלה בזה ומסיים דעביד כמר וכו'. 66. הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הו"ד בס' אשי ישראל פכ"ה הערה ל"ט, תשובות והנהגות ח"ב סי' ע"ט, אך הגרימ"ט זצ"ל לא חילק בזה כלום, וגם בקצות השלחן להגר"ח נאה זצ"ל סי' כ"ד סעי' ד' מביא מנהג ירושלים בסתם בלי לחלק, וכ"ה בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' קכ"ט, ועוד הוסיף דגם כל אדם הבא לירושלים צריך ליפול על פניו אף שאין ס"ת. ולמנהג זה אף במתפלל ביחידות בביתו יפול על פניו, אך בזה יש אולי לצרף דברי המקובלים (ע' גם שלחן הטהור) דלנפילת אפים צריך כח הציבור דווקא. 67. שו"ת דברי יציב שם. 68. שם (וכדלעיל הערה 28), שו"ת אג"מ ח"ד סי' כ"א. 69. שו"ת אג"מ ח"ה סי' כ' אות ה', אורחות רבנו ח"א עמ' ס"ז שכן נהג הגריי"ק זצ"ל ליפול על פניו בחדרו על סמך שיש שם ספרים. 70. הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בס' אשי ישראל שם הערה ל"ז. 71. שו"ת אג"מ שם, ועיי"ש שהוסיף "אך אם בכלל יש חיוב לחנך קטנים בנפילת אפים אינו ברור, וזכורני בילדותי בהרבה מקומות באירופה שהיו שם גדולי תורה לא נהגו להצריך קטנים בנפילת אפים ואפילו ילדים אלו שכבר ידעו כמה מסכתות".

72. דעת תורה סי' זה, דלא כשו"ת אז נדברו ח"ה סי' כ"ב שלא ראה דברי הדע"ת. 73. דע"ת. 74. שם, ונסתפק ג"כ אם בעמידה רואה הארון קודש דרך החלון וכשיושב בנפ"א אין רואה הארון דרך החלון, והוא עפ"י גמ' זבחים (קי"ח:). 75. ס' הליכות שלמה פי"ג אות ד' והערה ו' בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דחמירא סכנתא, תפילה כהלכתה פי"ח הערה ס"ד בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א. 76. תשוה"נ ח"ג סי' נ"ג. 77. עפ"י המג"א סק"ט (וכפי הבנת הא"ר והמחה"ש דקאי על ביה"ש) דס"ל דבביה"ש אין נפילת אפים, וכ"ה בכה"ח סקנ"א. 78. אם כי אין מניעה מלומר וידוי וי"ג מדות בביה"ש, וכמ"ש בכה"ח סקכ"ז. 79. עיין דברי תורה להגה"ק ממונקאטש זצ"ל ח"ג סי' פ"ג ובספרו נימוקי או"ח סי' זה ודרכי חיים ושלום אות שכ"ג. 80. שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' כ"ח. 81. עיין בדברי תורה שם דמבואר בסידור האר"י ז"ל דבעת מנחה כבר שליטת החיצונים יותר משחרית וצריכים ליזהר בו ביותר האומרים נפ"א שיהיה בכוונה נכונה. והנה גם מצינו שתיקנו לא לומר תחנון במנחה שלפני המועדים והזמנים המבוארים להלן סעי' ו' וכבר נדחקו למצוא טעם לזה (עי' אות כ"ז) עכ"פ חזינן דנפ"א דמנחה קיל טפי. 82. אשי ישראל פכ"ה הערה מ"ו בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (ועף אח"כ א"צ להשלים לעצמו, הליכות שלמה פי"ג הערה ז, עיי"ש), שו"ת דבר יהושע ח"ג יו"ד סי' ע"ה. 140. בשו"ת מנח"י ח"ח סי' י"א דבשו"ע ופוסקים אינו נזכר פדיון הבן כי שאני ברית מילה דהסעודה והשמחה ביום זה הוא מדינא ומוזכר בשו"ע יו"ד סי' רס"ה סעי' י"ב ומקורו בפרקי דרבי אליעזר ועוד כמוזכר שם בבי' הגר"א, משא"כ בפדיון הבן לא הוזכר חיוב סעודה, ורק ברמ"א (יו"ד שם) הוזכר המנהג לעשות סעודה, ולכן מדינא יש לומר תחנון אף אם מתפללים ממש בזמן הסעודה והפדיון, אך לפי המנהג של הגה"ק ממונקאטש זצ"ל (המוזכר להלן) לא לומר תחנון אצל נער בר מצוה וסיום מסכתא משום חיבת המצוה, ה"ה בפדיון הבן, ומי שקבלה בידו יוכל לנהוג כן, עכתו"ד. וכ"כ בס' הליכות שלמה בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כשמתפללים מנחה באולם שנערך שם שמחת פדיון הבן או בר מצוה אין לומר תחנון. וע"ע שם מנהגו של הגר"ש סלנט זצ"ל כשהיה בא אליו אורח חשוב לא היה אומר תחנון ביום זה, ואף דלא נהגינן כן, חזינן להקל באמירת תחנון דרשות הוא, ועכ"פ במקום שודאי שמחה. 141. בס' נהר מצרים (המובא בהרבה אחרונים) שמנהג מצרים וארי"י לא לומר תחנון בתפילה שמתפלל שם נער הנעשה בר מצוה ומניח תפילין לראשונה, כי דומה לחתן כדכתיב כחתן יכהן פאר, ותפילין נקראים פאר, וכן נוהגים הספרדים בארץ ישראל עפ"י שו"ת יבי"א ח"א סי' כ"ז וכופל דבריו בחי"ד סי' י"ד ובשו"ת יחו"ד ח"ב סי' ט"ו וכ"ה בשו"ת ישכיל עבדו ח"ד סי' י"א ושו"ת משפטי עוזיאל או"ח סי' י"א, ומביאים גם דברי הזוה"ק (משפטים צ"ח.) שמפליג בגדולת היום שנער נכנס למצוות, ובמג"א סי' רכ"ה לעשות סעודה לבר מצוה כיום כניסתו לחופה (עיי"ש אות ז'), אבל בקרב האשכנזים המנהג לומר תחנון ביום בר מצוה - שו"ת אז נדברו ח"א סי' מ"מ, אך אצל החסידים ישנם הנוהגים כהגה"ק ממונקאטש זצ"ל (בדרכי חיים ושלום אות קצ"ב) שלא היה אומר תחנון כשיש נער הנעשה בר מצוה בו ביום. ונער הבר מצוה עצמו ואביו בודאי רשאים שלא לומר תחנון ביום שמחתם - חנוך לנער פ"מ הערה ח' עפ"י ס' חתן סופר סוף שער ברכות השחר. ובשו"ת צי"א חי"ח סי' נ"ג מוסיף דלפי שהטעם העיקרי של אי אמירת תחנון הוא משום התפילין שמניח לראשונה, א"כ לאלו הנוהגים להתחיל להניח תפילין עוד לפני יום הנעשה בר מצוה יש להם לומר תחנון ביום הבר מצוה (וביום שמתחיל להניח תפילין, כיון שאינו יום הבר מצוה, ג"כ יש לומר תחנון, דאזיל לה הטעם מהזוה"ק והמג"א מגדולת היום שבו נכנס למצוות). 142. שלחן הטהור סעי' י"ז דבגמ' (שבת קי"ח:) קורא ליום שמסיימים מסכתא "יומא טבא לרבנן", וכן נהג הגה"ק ממונקאטש זצ"ל (דרכי חיים ושלום שם), וכ"מ מהחתן סופר (שם), ובשו"ת פרי השדה ח"ב סי' קפ"ב מישב מנהג העולם שאומרים תחנון אף שבגמ' נקרא יומא טבא, משום שמי יוכל להתפאר שלמד לשמה או שלמד בעיון היטב, ובשו"ת יבי"א ח"ד סי' י"ג בימינו יש לחזק ידיים רפות ולהרבות בכבוד התורה, לכן על אף פקפוקו של פרי השדה יש לנהוג למעשה שלא לומר תחנון בשמחת סיום מסכתא כשנתאספו שם לכבוד התורה. 143. ילקוט יוסף הל' נפ"א סעי' כ"ג. 144. מקורו במשמרת שלום להגה"ק מקוידנוב זצ"ל סי' י"ב סעי' ד' ומביא אסמכתא מדברי רש"י (יבמות קכ"ב:) דמביא פירוש הגאונים על 'הנך ריגלי דאמוראי' שהוא יום שמת בו אדם גדול ומידי שנה בשנה באותו יום מתאספים לכבודו, חזינן דקרי ליום זה 'רגל', ובדברי תורה ח"ג אות מ"ו ופ"ג ובספרו נימוקי או"ח (כאן) מתרעם מאד על מנהג זה, אך עיקר תלונתו הוא על אלו הנוהגין ליתפס על כל יומא דהילולא של צדיק, והוא מהדברים שאין להם שיעור שעוקרים ח"ז מלומר תחנון הרבה ימים, והוא עון פלילי, ובפרט דלהאר"י ז"ל אמירת וידוי ונפ"א חיובא הוא, וכן בס' חלקת יהושע לאא"ז זצ"ל (מאמר ו') מגנה מנהג נפסד זה, וז"ל "להזהר לומר תחנון אחר התפילה ולא כמו שנוהגין בכל הזדמנות לפטור מלומר תחנון, ומובא בשם הבעש"ט ר"ת 'זאת מעבה' וידוי אחר התפילה מגעת עד כסא הכבוד, וזה שדרשו חז"ל (ברכות ו':) כרום זולות לבנ"א דברים העומדים ברומו של עולם ובנ"א מזלזלין בהם", ובשו"ת יבי"א ח"ג סי' י"א ובס' תפילה כהלכתה פט"ו הערה ל"ז בשם הגר"מ פיינשטיין שהמתפלל במנין כזה יאמר תחנון לעצמו ואל יחשוש ליוהרא או לא תתגודדו (אך בס' בית ברוך על חיי"א סי' ל"ב ס"ק קצ"א כותב שאל לא לפרוש מן הציבור, ויש ליזהר ממחלוקת בגלל זה עיי"ש). אולם אם יום ההילולא הוא של צדיק אשר מתאספים לכבודו בסעודה אלו המקושרים אליו והולכים לאורו ועוסקים בדברי תורתו וכו' לא עליהם התלונה, (ואפילו המתפללים שאינם שייכים ליא"צ זה לא יאמרהו, ואף אח"כ ביחידות, הליכות שלמה פי"ג הערה ז' בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל), ובדרכי חיים (מנהגי הגה"ק מצאנז זי"ע) שתמיד היה אומר תחנון זולת כ"א אדר, וכן אם היה נוכח בבימ"ד אחד מצאצאי שאר צדיקים שהיה עובר לפני התיבה ולא אמר תחנון היה מסכים לכך, ובס' אוהל קדושים שהגה"ק משינאווא זי"ע מאד הקפיד על אמירת תחנון והתרעם מאד על המזלזלים בכך, ואף ביא"צ של צדיקים, ובכל זאת בג' יא"צ לא היה אומר תחנון, בכ"א אדר (ליזענסק) י"א אייר (רופשיץ) וי"א תמוז (זידיטשוב), שהיה דבוק ומקושר לתורתם עיי"ש, וכן ידוע שגאב"ד טשיבין זצ"ל לא היה אומר תחנון בכ"א אדר, ובס' נהרי אש (ליקוטי דיבורים אות ס"ט) בשם מהר"ש זעליכובער זצ"ל שכן מקובל אצלו שא"א תחנון בכ"א אדר וי"א אייר ול"ד בעומר (יא"צ ההי"ק מרימנוב זי"ע), וע"ע נימוקי או"ח בצדיק אשר מנוחתו כבוד באותה העיר ובאים מכל הגלילות על ציון שלו להתפלל הוא נקרא יומא דריגלא באותו מקום שמתאספים לכבודו. ועוד מובא בשם הגה"ק מסאטמר זצ"ל שאם היו עושין סעודה באותו יומא דהילולא לא אמר תחנון, אבל בלא"ה הקפיד אם לא אמרו, ופ"א דילג הש"ץ על תחנון ואמר קדיש מטעם שהיה איזה יא"צ והקפיד ע"ז ואמר תחנון אחר הקדיש של הש"ץ (וע' לעיל אות ד' אם לומר אח"כ שוב קדיש). 145. כדלעיל הערה 140 בשם שו"ת מנח"י, וכ"ה בשו"ת צי"א חי"א סי' י"ז. 146. כדלעיל הערה 141 בשם חנוך לנער בשם חתן סופר, וכעין זה בשו"ת לב חיים ח"ג סי' ק"נ במי שנעשה לו נס וניצול וקיבל ע"ע לעשות אותו ליום משתה ושמחה רשאי הוא שלא לומר תחנון ביום זה (ועיין לעיל אות ח' שישתדל עד כמה שאפשר שיהיה בצינעא ושלא יהיה ניכר שינוי מנהגו ממנהג המקום).

רשימת השיעורים - שנה ראשונה:

קיום הבטחות ..... א
תמימות בספירת העומר ..... ב
קטן שהגדיל ..... ג
לא בשמים היא ..... ד
פדיון הבן בספיקות ..... ה
זר בברכת כהנים ..... ו
רות המואביה ובדיני גרות ..... ז
תקיעות בעת צרה ..... ח
ברכת שהחיינו בציצית ..... ט
שביתת הארץ ..... י
כהנים בקברי צדיקים ..... יא
התחלה בתפילה ובמצוות ..... יב
תפילת מוסף ..... יג
נדרי צדקה במחשבה ..... יד
יציאה מארץ ישראל ..... טו
קידוש ה' ..... טז
מעשה שבת ..... יז
מאכלים עם מיני דגן ..... יח
שמיטת כספים ..... יט
גורל הגר"א ..... כ
הצלת נפש בנפש ..... כא
טעויות בתפילת ר"ה ..... כב
בינונים תלוים ועומדים ..... כג
קדושת שביעית בד' מינים ..... כד
הלכות מצויות בכבוד ס"ת ..... כה
דברים האסורים בשבת
משום השמעת קול ..... כו
טעויות בתפילה ובבהמ"ז ..... כז
סנדק בשני אחים ..... כח
קיום הסכמי בחירות ..... כט
מצוה בו יותר מבשלוחו
או הידור מצוה ..... ל
ברוך שפטרני ..... לא
מקדש מעט ..... לב
פונדקאות ..... לג
פדיון שבויים ..... לד
הדלקת נרות חנוכה
בשליחות ..... לה
חיובי הנכדים בכבוד סביהם ..... לו
יששכר וזבולון ..... לז
קריאת שמות ..... לח
השתנות הטבעים ..... לט
תפילין של ר"ת ..... מ
תורה עם דרך ארץ ..... מא
לא יסתור דברי אביו ..... מב
האזנת סתר ..... מג
הכותל המערבי ..... מד
לא ילבש ..... מה
חטא כדי שיזכה חברך ..... מו
ברכת החמה ..... מז
יין שביעית לד' כוסות ..... מח
תנאי בקיום מצוות ..... מט
רפואה ועישון ביו"ט ..... נ

רשימת השיעורים - שנה שניה:

מדבר שקר תרחק ..... נא
וחי בהם, קביעת רגע המוות ..... נב
חמר מדינה לקידוש והבדלה ..... נג
ההנהגה במחלוקת הלכה
וקבלה ..... נד
חזקת כהונה ..... נה
אנכי ה' אלוקיך ..... נו
גיורים פסולים ..... נז
פנים חדשות ..... נח
תכלת בציצית בזמן הזה ..... נט
תינוק שנשבה ..... ס
בגדרי בל תשקצו ..... סא
צער בעלי חיים ..... סב
ירושה בשררה וברבנות ..... סג
אילת - בירור גבול דרום
א"י ..... סד
אשו משום חציו ..... סה
לא תחמוד ..... סו
ברכת הגומל - לעוברי דרכים ..... סז
לא תתגודדו ..... סח
בל תשחית ..... סט
מצות מעקה ..... ע
ברוב עם הדרת מלך
או זריזין מקדימין למצוות ..... עא
י"ג מדות ..... עב
הפסק בדיבור בתקיעות ועוד ..... עג
עינוי ביו"כ, ומצות אכילה
בעיו"כ ..... עד
מצות חינוך ..... עה
הפטור מדבר ועושהו ..... עו
שיכור בהלכה ..... עז
מילה שלא בזמנה ..... עח
כופין על מדת סדום ..... עט
קנין כסף - שטרות ..... פ
סיטומתא ..... פא
מעשר כספים ..... פב
אוהב ושונא ..... פג
נר איש וביתו ..... פד
חנה ושבעת בניה ..... פה
עשרה בטבת ..... פו
קדיש ..... פז
רפואה סגולית בשבת ..... פח
מזוזה במקום שאין בו ד' אמות ..... פט
לחם משנה ..... צ
חיבור והפרדת אותיות ..... צא
עביד איניש דינא לנפשיה ..... צב
מכירת בתי כנסת ..... צג
נשים בפרשת זכור ..... צד
על שם הפור ..... צה
צורות אדם ומשמשים במרום ..... צו
אתר אינטרנט הפתוח בשבת ..... צז
תאריכים ושמות לועזיים ..... צח
מסחר בחול המועד ..... צט
קו התאריך ..... ק

רשימת השיעורים - שנה שלישית:

גניבת דעת ..... קא
ספיה לקטן ..... קב
אונאת דברים ..... קג
קדושת הכהנים והלוויים ..... קד
תורה שבעל פה ..... קה
נרות שבת ..... קו

עולמות • לימוד בעיון

עולמות - תוכנית לימוד בעיון
המיועדת למסירת שיעורים בקבוצות לימוד
מתוך דפי מקורות במגוון סוגיות הלכתיות ובירורי מנהגים

•

לסיוע בהקמת שיעורים חדשים ולקבלת דפי עזר להכנת השיעור
ניתן לפנות: טל' 050-4102399 OLAMOT111@GMAIL.COM

מקומות בהם מתקיימים שיעורים:

אלעד • אפרת • בני ברק • בית גמליאל • גבעת שמואל • דימונה • חיפה • טלז סיטון • יבנה • ירושלים • ישובי שער הנגב • מודיעין • מעלה אדומים
מעלות • נתניה • פתח תקוה • עפולה • צפת • קרני שומרון • רחובות • רמלה • רעננה • שעלבים • תל אביב • בסיסי צה"ל • תעשיה אוירית

בודפסט • הונג קונג • וינה • ונצואלה • טורונטו • לונדון • לוס אנג'לס • ליקווד • מונטריאל • מיאמי • מכסיקו סיטי • ניו יורק • סאן פאולו • שיקאגו